

Gemeenschappelijk EU-energiebeleid

Een analyse van het gefragmenteerd energielandschap binnen de EU en de perspectieven op samenwerking

Dit paper behandelt EU integratie op het gebied van energiebeleid. Aan de hand van intergouvernementele en neofunctionele theorieën zullen drie grote EU-lidstaten (Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië) worden geanalyseerd. Uit deze analyse zal blijken dat de stoeve samenwerking op het gebied van energiebeleid niet louter toe te schrijven valt aan de lidstaten of EU, maar ook door een verschil in cultuur. In de conclusie zullen enkele aanbevelingen gedaan worden die het nut van een gemeenschappelijk energiebeleid kunnen bevorderen.

Auteur: Maarten Nap

Studentnummer: 3777766

Aantal Woorden: 19779

Universiteit Utrecht

Masterscriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Docent: Dr. Mathieu Segers

Inhoudsopgave

Europees Gemeenschappelijk Energiebeleid; een Introductie.....	3
1.1) Duitsland in Historisch Perspectief & De Huidige Stand van Zaken.....	15
1.2) Het probleem van Duitsland: Afhankelijkheid en Ostpolitik.....	20
1.3) Duitsland en de EU; mogelijkheid tot gemeenschappelijk energiebeleid?.....	23
2.1) Frankrijk en Energie; Een Beeld van de Huidige situatie.....	26
2.2) Frankrijk als Rolmodel voor Energiebeleid? De Uitdagingen van l'Union Méditerranée en Francafrique.....	30
2.3) Frankrijk en de EU.....	36
3.1) De Huidige Situatie van het Britse Energiebestel.....	39
3.2 De Uitdagingen voor Brits energiebeleid.....	44
3.3) Groot Brittannië en de EU.....	48
Conclusie.....	55
Literatuur.....	60

Europees Gemeenschappelijk Energiebeleid; een Introductie

De Europese Unie (EU) heeft grote plannen op het gebied van energiebeleid en er verschijnen dan ook veel beleidsdocumenten hieromtrent. Toch blijkt keer op keer dat gestelde doelen te ambitieus zijn en dat de plannen naar beneden bijgesteld moeten worden. De EU lijkt zich van eenzelfde beeld bewust, wat is te zien aan de nuchtere toonzetting van haar beleidsstukken. Zo laat de Europese Commissie (EC) zich in haar beleidsstuk 'Energy 2020' ontvallen dat de progressie op het energiegebied te weinig en te langzaam is. De EC kwalificeert de huidige energiestrategie dan ook als “wholly inadequate” (CEU 2010: 2-3). Het gebrek van een eensgezinde, gemeenschappelijke aanpak is schrijnend. De Commissie signaleert dit gevaar en waarschuwt dat Europa de aansluiting met de mondiale top voor hernieuwbare energie dreigt te verliezen. Met concurrentie uit de Verenigde Staten en China is het gevaar dat de EU een betrekkelijk kleine rol zal spelen in wat een zeer lucratieve nieuwe industrie aan het worden is. Niet voor niets constateert de commissie het belang van deze sector voor de *European way of life*: “Secure energy supplies, an efficient use of resources, affordable prices and innovative solutions are crucial to our long-term sustainable growth, job creation and quality of life” (CEU 2010: 2-3).

De kansen en dreigingen worden door de Commissie ingedeeld in 5 beleidsterreinen: het bereiken van energie-efficiëntie, een geïntegreerde pan-Europese energiemarkt, voordelig en betrouwbare energievoorziening voor Europeanen, het behouden van de Europese voorsprong in kennis en innovatie op energiegebied en tot slot het versterken van de buitenlandse dimensie in energiebeleid (CEU 2010: 6). Met deze punten geeft de Commissie het gemeenschappelijk energiebeleid al een stuk meer inhoud dan uit de verschillende verdragsteksten tot nog toe kan worden ontward. De institutionele samenwerking die in de verdragsteksten wordt geregeld op dit gebied is namelijk beperkt. Zo wordt bijvoorbeeld onder artikel 176A in het verdrag van Lissabon voornamelijk het belang van de interne markt benadrukt (EU 2007: 89), maar is er geen concrete regelgeving om zo'n markt te realiseren of reguleren. Ook artikel 194 in het 'Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie' (beter bekend als de Verdragen van Rome, deze zijn later hernoemd tot TFEU) is weinig expliciet, bijvoorbeeld wanneer het gaat om energie als vitaal onderdeel van een kenniseconomie. Hierin wordt slechts opgemerkt dat het beleid er op is gericht om “de

ontwikkeling van nieuwe en duurzame energie te stimuleren" (TFEU: 2008: 88). Over energieveiligheid (*security of supply*) als zodanig is in het hoofdstuk 'Energie' geen artikel opgenomen, wel wordt in artikel 122 gesproken over "een geest van solidariteit tussen de lidstaten" met betrekking tot te nemen maatregelen bij "ernstige moeilijkheden (...) in het bijzonder op energiegebied" (TFEU 2008: 52).

Het is dus duidelijk dat ambitie en praktijk nog ver uiteen liggen op het gebied van energiebeleid. Een verklaring waarmee deze kloof tussen ambitie en praktijk vaak snel wordt afgedaan, is het klassieke beeld dat 'Europa' teveel wil en de lidstaten halsstarrig weigeren om zo hun eigen belang te verdedigen. Hoewel dit beeld verleidelijk is in haar eenvoud, is het op een aantal fundamentele punten onjuist. Ik hoop dit beeld in mijn paper dan ook bij te stellen met een evenwichtiger verhaal, dat meer blijkt geeft van de realiteit.

Maar de scepsis over het Europese energiebeleid wordt breder gedragen. Notre Europe, een denktank over Europees beleid die wordt voorgezeten door EU-prominent Jacques Delors, publiceerde al een uitgebreid beleidsvoorstel over energie. In dit beleidsvoorstel delen zij de scepsis van de EC over het huidige EU-energiebeleid. Het belangrijkste punt van kritiek is dat de huidige verdragen en beleidsvoorstellen de nadruk leggen op milieu en marktwerking. Te weinig aandacht blijft er over voor het politieke component dat volgens Notre Europe inherent is aan energie. In hun beoordeling over het huidige beleid stellen zij dan ook:

In short, the European energy policy is essentially an internal market policy flanked by measures adopted in the context of the Community's environmental policy, and without concrete real foreign policy dimension. The other two objectives of 'sustainable development' and 'security-of-supply' have either been pursued in the context of legal or conceptual derogations to the market rules or as issues ancillary to the Community's environmental policy (Andoura et al. 2010: 64).

De spaarzame elementen in de EU-verdragteksten die wel ingaan op het politieke aspect van energie en energieveiligheid, worden bovendien onvoldoende nageleefd. Lidstaten lijken nog steeds weinig warm te lopen voor een gezamenlijk Europees energiebeleid en richten zich vaak door middel van zogenaamde 'unilateraaltjes' puur op een vermeend eigenbelang. Hierover concludeert Notre Europe:

The development of diverging energy policies at national level increases the risk of conflicting

responses and can therefore undermine the effective functioning of the internal market. This is not a minor risk, since energy is at the basis of any societal activity. A failure to adopt an effective common response to serious common threats jeopardises much of what Europeans have managed to achieve so far (Andoura et al. 2010: 79).

In het algemeen heeft energiebeleid in de EU een vrij tadeloos karakter. Zoals Notre Europe in haar beleidsvoorstel al aangeeft is de belangrijkste legale optie voor beleid momenteel artikel 194 procedures onder TFEU. Onder het verdrag van Lissabon, artikel 2C geldt energie als een gebied waar de Unie met lidstaten gedeelde bevoegdheid heeft (EUR-Lex 2007: 48). Gecombineerd met de beleidsmogelijkheden van Artikel 192 en met name 194, geldt dit als voornaamste beleidsinstrument van de Unie.

Dit heeft zeer ernstige beperkingen omdat, zoals gesteld, energiebeleid niet uitsluitend ontworpen kan worden op basis van milieuproblematiek. Omdat op dit moment veel energiebeleid nog wel op deze manier tot stand komt geeft het te raden dat de effectiviteit van deze maatregelen tegenvalt. Dit tekortschietend beleid is niet alleen schadelijk voor de verwezenlijking van de doelstellingen, het knaagt ook aan de legitimiteit van de Unie. Het is duidelijk dat de huidige vorm van energiebeleid te weinig coherent is en voor enkele praktische problemen zorgt.

Problematisering

In dit paper zal ik daarom kijken naar het gemeenschappelijk Europees energiebeleid en, meer in het bijzonder, het gebrek daaraan. Zoals al is gebleken in de inleiding is de urgentie voor een gemeenschappelijk energiebeleid onverminderd groot, een gegeven dat door de betrokken lidstaten zelf ook wordt erkend. Toch is de praktijk weerbarstiger en is er ondanks brede steun voor gemeenschappelijk energiebeleid erg weinig beleid daadwerkelijk gerealiseerd. Dit betekent niet dat energiebeleid—ondanks het potentieel—politiek van ondergeschikt belang is. Energiebeleid is per slot van rekening een bijzonder beleidsterrein voor de Europese Unie.

Energie heeft geleidelijk aan een steeds grotere rol gekregen in Europa. Dit proces, dat tijdens de industriële revolutie op stoom kwam, heeft geleid tot een centrale rol voor energie vandaag de dag. Het beschrijven van dit proces is een studie op zichzelf en is voor dit onderzoek minder relevant. De implicaties die het proces echter te weeg bracht zijn des te meer relevant. Zoals Duffield en Birchfield (2011: 2) in hun artikel over Europees energiebeleid al aangeven;

energiebeleid ligt in het hart van de instituties waaruit de EU uiteindelijk ontstond. Met de Europese gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) lag de oorsprong van gemeenschapsbeleid namelijk op het gebied van energie. Samenwerking was een ongebruikelijke stap voor het tot dan toe door oorlog verscheurde Europese continent. Met het delen van kolen door de oorspronkelijke 6 oprichters werd echter in één klap de belangrijkste energiebron (80% van de energieconsumptie in 1950) een motor voor samenwerking in plaats van een aandrijver van oorlog.

Met de oprichting van het Europees Atoom Energiegemeenschap (Euratom) in 1958 handelden de lidstaten vervolgens snel. Dit door een samenwerkingsverband aan te gaan, voor wat breed beschouwd werd als de toekomst van energie; het atoom. Duffield en Birchfield (2011: 3-4) merken hierbij op dat de Suez crisis en de daaropvolgende Arabische olie-embargo's in de jaren zeventig deels de noodzaak voor Euratom veroorzaakte. Er waren immers betrouwbare alternatieve energiebronnen nodig.

Wat uit beiden gevallen duidelijk naar voren komt is dat energie een belangrijke katalysator is gebleken bij het formeren van gemeenschappelijk Europees beleid en Europese instituties. Bij deze nieuwe ontwikkelingen in energie was er continu het besef dat samenwerking potentieel meer winnaars zou kennen dan verbeterde competitie onderling. De Europese gemeenschap handelden zowel bij de oprichting van de EGKS als bij Euratom voortvarend en reageerden daarmee adequaat op ontwikkelingen die zij van belang achtten voor de toekomst van Europa. Hiermee is energiebeleid een van de grote aandrijvers geweest achter Europese integratie, maar dreigt het in de huidige situatie te verworden tot splijtzwaam.

Vandaag de dag is de EU immers als nooit tevoren afhankelijk van externe energieleveranciers. Tijdens de oliecrisis in de jaren zeventig werden de Europese lidstaten al geconfronteerd met een breed scala aan problemen die volgden op een acuut gebrek aan energie. Ook vandaag de dag blijft de EU fragiel tegenover soortgelijke storingen in energieleveranties. Dit bleek eens te meer toen Rusland in reactie op een burenruzie de gaskraan richting Europa dichtschroefde en een deel van de Europese bevolking letterlijk in de kou kwam te zitten. Gedurende deze crisis werd pijnlijk duidelijk dat de EU, ondanks verwoede pogingen hiertoe, niet in staat was om een daadkrachtig en eensgezinde reactie te formuleren op Ruslands optreden. Al deze incidenten duiden op een trend en belichten de wurggreep die energie(on)afhankelijkheid plaatst op het doen en laten van de EU. Het belang ligt niet alleen bij direct energie gerelateerde zaken, maar juist ook bij economische en

politieke kwesties. Zo betekent de energieafhankelijkheid van de EU op het moment bijvoorbeeld dat leveranciers in een positie van macht verkeren over lidstaten. Een te kritische of ongunstige houding van EU-lidstaten kan immers als ultieme consequentie hebben dat de gaskraan gedeeltelijk wordt dichtgedraaid. Het is om deze redenen dat een onderzoek naar EU-energiebeleid bijzonder relevant is. Hierbij zal ik ook aandacht geven aan de punten die de EC zelf aandraagt als bijzonder relevant op het gebied van gemeenschappelijke energiebeleid.

Wetenschappelijke Relevantie

De puzzel die ik met dit paper probeer te beantwoorden is helder, ondanks diverse statements en beloftes tot samenwerking blijft een daadkrachtige gemeenschappelijke aanpak voor energiebeleid tot op heden een angstvallige afwezige op het Europese toneel. De voordelen en de noodzaak van Europese samenwerking wordt door alle betrokken lidstaten erkend, maar toch stuit de samenwerking ergens in dit proces op belemmeringen. In dit paper wil ik gaan onderzoeken welke oorzaken hiervoor te vinden zijn en welke factoren meespelen.

Over de geselecteerde casussen vertel ik in het volgende hoofdstuk meer, maar voor nu geldt dat al deze gevallen bijzonder relevant zijn om meer inzicht te verkrijgen in het huidige proces. Bovendien zal ik in deze scriptie meerdere landen behandelen, waardoor de materie het nationale niveau ontstijgt dat veel andere publicaties kenmerkt. Hier ligt ook de wetenschappelijke relevantie van dit paper. Want ondanks het belang van Europees energiebeleid is er vooralsnog verrassend weinig over geschreven. Bovendien stammen enkele van de publicaties die op dit gebied zijn verschenen ondertussen ook al uit de vorige eeuw. Een gegeven dat problematisch wordt als je kijkt naar de snelheid en hoeveelheid van ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden op het gebied van energie. Duffield en Birchfield (2011: 6) wijten dit gebrek aan literatuur aan het feit dat de EU tot voor kort nog weinig bevoegdheden had op het gebied van energiebeleid en dat het dus simpelweg niet interessant genoeg was om grote hoeveelheden over te schrijven. Een paper dat kijkt naar de huidige status van gemeenschappelijk energiebeleid heeft dus zeker toegevoegde waarde.

Tenslotte zit de wetenschappelijke relevantie van dit paper in het theoretisch kader waarmee dit scriptie onderzoek is uitgevoerd. Door te kiezen voor een breed perspectief hoop ik een unieke blik te kunnen bieden, die andere—meer relevante—zaken belicht dan tot op heden met de meer klassieke denkkaders is gebeurd.

In het volgende hoofdstuk zal ik de keuze van de drie geselecteerde casussen voor deze scriptie uitleggen.

Deze casussen zal ik gebruiken om het huidige gebrek aan actie binnen de EU te verklaren. Hierbij zal ik gebruik maken van een zo divers mogelijk bronnenmateriaal, variërend van relevante literatuur tot primaire bronnen en interviews.

In een geheel EU-hoofdstuk zal ik deze individuele gevallen vervolgens terugkoppelen met de situatie zoals deze in de EU-instanties voorgesteld wordt. Daarbij zal ik kijken welke pijnpunten gezamenlijk het grootste obstakel vormen voor EU-energiebeleid en welke mogelijkheden hier eventueel liggen voor de EU. Mijn doel is om zo naast een meer beschrijvende analyse ook enkele punten aan te dragen die kunnen leiden tot oplossingen.

Als laatste zal ik in de conclusie mijn bevindingen nogmaals kort op een rijtje zetten, om zo een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag van deze scriptie: *Wat verklaart het uitblijven van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid?*

Operationalisering

Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal ik het perspectief waarmee ik de hoofdvraag benader, in meer detail uitwerken. Daarbij zal ik de meerwaarde van dit perspectief voor het energievraagstuk ten opzichte van de meer klassieke stromingen aantonen, door te beargumenteren dat die laatste een blinde vlek hebben in hun analyse van Europese energiepolitiek.

Bij het kijken naar problemen omtrent EU integratie, en energiepolitiek is hierin geen uitzondering, is het bijna onvermijdelijk om verzeild te raken in het grote meta-debat dat heerst op dit gebied. Al sinds enige tijd wordt de Europese discours gevormd door de discussies tussen twee grote stromingen, die allebei een zeer uiteen liggende visie bieden op Europese integratie.

De eerste van de grote stromingen over Europese integratie, is het neofunctionalisme. In 1958 kwam Ernst Haas met zijn boek over Europese integratie, waarin hij de nadruk legt op het Europese aspect. Haas (1958) ziet namelijk een grote rol voor een soort Europese federale staat, die als structuur boven de 'oude' natiestaten komt te staan. In zijn boek geeft Haas (1958: 16) een definitie over het proces van Europese integratie:

Political actors in several distinct national settings are persuaded to shift their loyalties, expectations and political activities toward a new center, whose institutions possess or demand jurisdiction over the pre-existing national states. The end result of a process of political integration is a new political community, superimposed over the pre-existing ones.

Hiermee werd door het neofunctionalisme een voorzichtig voorschot gegeven op het uiteindelijke doel van Europese samenwerking door staten, die zou uitmonden in een Europese superstaat. Neofunctionalisme behoorde hiermee tot het supranationale kamp van de IR-theorieën over integratie. De theorie betekende destijds een breuk met de meer realistische opvatting dat staten alleen uit waren op de maximalisatie van hun eigen macht; vrijwillige soevereiniteitsoverdracht was opeens onder bepaalde omstandigheden goed denkbaar.

Deze theorie van Haas werd verder uitgewerkt en aangevuld met het concept *spillover*. Bij dit concept stond de gedachte centraal dat het bereiken van een initieel beperkt doel, uiteindelijk alleen volwaardig gerealiseerd kon worden door incrementele uitbreidingen op andere beleidsterreinen (Lindberg 1963: 10). Zo zou voor de vervolmaking van een interne markt uiteindelijk ook een set maatregelen tegen de fluctuerende valuta van Europese lidstaten vereisen. Op deze manier vloeide de maatregelen van een beperkt beleidsterrein uiteindelijk vanzelf naar andere beleidsterreinen en verloren lidstaten beetje bij beetje soevereiniteit aan het Europese project.

Kritiek op deze supranationale manier van denken volgde al snel. Met intergouvernementalisme kwam een meer realistische benadering terug in de mode. Niet de EU, maar de (lid)staat had hierin weer de macht in handen. Een vroege auteur van de intergouvernementalistische school is Stanley Hoffmann, die in zijn boek over Europese integratie zijn kritiek over neofunctionalisme uit de doeken deed. Volgens Hoffmann (1964) moest de Europese integratie worden gezien in een meer globale context. Hierin zou de integratie niet automatisch doorzetten, maar onderhevig zijn aan invloeden van buitenaf. Bovendien zag Hoffmann in de staat nog steeds een niet te miskennen actor, die bij machte was om integratie te dwarsbomen wanneer dit niet meer in het belang van de staat zou zijn. Ook Moravcsik (1993) breekt in zijn artikel over liberaal intergouvernementalisme met de optimistische geluiden van neofunctionalisme en ziet eveneens meer autonomie weggelegd voor de natiestaten. Hiernaast heeft Moravcsik ook een meer fundamentele kritiek op het neofunctionalisme, dat teveel een uitzonderingspositie zou claimen voor de EU. Een meer

algemene benadering van de EU als regionale institutie zou volgens Moravcsik dan ook meer waarde hebben bij onderzoek.

De twee benaderingen staan diametraal tegenover elkaar in de manier waarop zij Europese integratie proberen te verklaren. Samen hebben deze twee hoofdstromingen een ogenschijnlijk volledig verklarend vermogen in dat zij vrijwel het gehele spectrum, van Europees federalisme tot puur realisme beslaan.

Dit is ook duidelijk terug te zien in het academische debat omtrent Europese integratie van energiebeleid, waar het debat grotendeels langs deze breuklijn verloopt. Deels heeft dit te maken met de leeftijd van sommige rapportages over integratie op energiegebied. Zoals Birchfield (2011: 237) terecht opmerkt was er zeker aanvankelijk bij het verklaren van Europese integratie een neiging om het debat volgens dit vaste stramien van een dichotomie in te delen. Het debat heeft zich sindsdien wel ontwikkelt en steeds meer wordt de aanvankelijke tweedeling op het gebied van Europese integratie aangevuld met andere theorieën en modellen. Toch kan er op het gebied van energie, en dan zeker hernieuwbare energie, nog een inhaalslag gemaakt worden. De beschikbare literatuur is zoals gezegd schaars en vervalt bovendien soms toch nog in de oude gewoonte om Europees integratieproces weer te geven in een klassiek spanningsveld tussen EU en lidstaat.

De bijdrage van Richard Youngs (2011: 41) over buitenlands beleid en energiebeleid laat een enigszins diffuus beeld zien van calculerende lidstaten die al naar gelang hun belangen schakelen tussen EU instituties en bilaterale mogelijkheden om deals te sluiten. Omgekeerd valt ook een groot deel van de literatuur binnen het neofunctionalistische kamp. Een goed voorbeeld hiervan is een recente rapportage over een EU energie gemeenschap gemaakt door Notre Europe. Hoewel het rapport over het geheel genomen goed wordt onderbouwd is de toonzetting duidelijk neofunctionalistisch van aard, in de literatuurselectie wordt nauwelijks rekening gehouden met de kritiek van Moravcsik dat Europese integratie niet als een opzichzelfstaand proces kan worden beschouwd. Ook in de uiteindelijke aanbeveling maakt de nuance die eerder in het rapport nog wel te vinden was plaats voor een aanbeveling tot zeer verregaande spillover integratie (Notre Europe 2011: 117).

Door beide perspectieven te gebruiken geloof ik dat ik beter door kan dringen tot de kern van het dilemma dat nu bestaat op het gebied van Europees energiebeleid. Zoals gezegd wordt Europese integratie nu voornamelijk benadert vanuit het pro-europa kamp en het pro-

(lid)staat kamp. Onderdeel van beide stromingen is ook geworden het bewijzen van elkaanders ongelijk, hierin gaat de nuance van een bredere aanpak verloren.

Zo is de neofunctionalistische school met name goed in het verklaren van integratie vanuit een supranationaal perspectief. Met onder andere het concept van spillover kunnen zo de Europese 'successen' als Schengen, de ECB of de EC worden verklaard. Deze theorie is echter minder nuttig wanneer wordt gekeken naar haperingen (of tegenslagen) in het Europese eenwordingsproces. Er kleeft dan ook een zekere onvermijdelijkheid aan Europese eenwording, wanneer er met een neofunctionalistische bril gekeken wordt. Dit is dan ook de voornaamste kritiek vanuit het intergouvernementalistische kamp. Omdat dit perspectief zoals reeds gemeld de staat als belangrijkste actor ziet, is het makkelijker om de conflicten in Europese samenwerking te verklaren.

Door in dit onderzoek een brede aanpak te hanteren, is het mogelijk om het de puzzel op het gebied van Europees energiebeleid zo volledig mogelijk in beeld te brengen en daarmee. Ik zal voor dit onderzoek dan ook tussen deze twee perspectieven in gaan zitten en de problemen die lidstaten en EU-instanties hebben zowel bekijken vanuit een standpunt dat focust op Europese integratie, als vanuit een perspectief dat meer kijkt naar de individuele belangen van lidstaten.

Let wel, met deze brede aanpak pleit ik niet voor een nieuwe gecombineerde theorie, beide theorieën bezitten immers over enkele tegenstrijdige eigenschappen. In plaats daarvan probeer ik bij alle cases zowel het EU-perspectief als een meer lid-statelijke visie te belichten. Dit zorgt als het ware voor een synthese tussen de meer top-down visie waarin de Unie haar lidstaten aanstuurt alsook een bottom-up benadering waar de lidstaat zelf meer invloed heeft op het uiteindelijke resultaat.

Zoals ik hopelijk aan heb kunnen tonen hebben beide theorieën los van elkaar een blinde vlek, die maakt dat ze de problematische voortgang van EU-energiebeleid slechts ten dele kunnen verklaren. Met een brede, inclusieve aanpak wil ik voorkomen dat theorieën van Europese integratie de dynamiek op kleiner, lid-statelijk niveau misinterpreteren en tegelijkertijd het andere uiterste vermijden waar lidstaten teveel worden gezien als volstrekt autonome, rationele, perfect calculerende eenheden. Lidstaten die, los van elkaar, allemaal pas instemmen met EU-integratie als zij allemaal iets winnen. Hoewel er ontegenzeggelijk voordelen kleven aan Europese samenwerking bestaan zulke klinische voordelen en *zero-sum* situaties in de praktijk namelijk niet—hiervoor is de realisatie van de huidige Europese Unie

eigenlijk al bewijs genoeg—en is er altijd sprake van politieke compromissen.

Ik realiseer me dat het nadeel van zo'n benadering ook inhoudt dat een subtiel balans bereikt moet worden tussen de twee perspectieven, die tegelijkertijd het niveau ontstijgt van een verhaal waar per alinea het gehanteerde perspectief geraden kan worden. Toch geloof ik dat een evenwichtige aanpak de enige methode is om tot de kern van de problemen door te kunnen dringen.

Tot slot kan worden opgemerkt dat ik met dit paper een grijs gebied beschrijf in Europese integratiepolitiek. De spanningsboog tussen intergouvernementeel en neofunctioneel is een vaker terugkerend fenomeen bij het beleidsproces van de Europese Unie. Ik heb in dit hoofdstuk geprobeerd te omschrijven hoe beide theorieën tekortkomingen hebben in het beschrijven van EU integratie politiek. Er bestaat een grijs gebied waar bepaalde deelonderwerpen tussen wal en schip vallen en niet volledig kunnen worden verklaard door zowel intergouvernementalisme als door functionalisme. Tussen Hoffman en Haase ontstaat, bij wijze van spreke, een beleidsmoeras waarin veel EU onderwerpen dreigen te verzanden. Zoals zal blijken uit mijn onderzoek is ook energiebeleid een onderwerp dat de grenzen opzoekt van het verklarend vermogen van beide theorieën. Zo biedt dit theoretisch kader niet alleen context voor de case-study naar EU energiebeleid maar bieden de cases ook een kritische bespiegeling op de theorieën zelf.

Case-selectie

Om het uitblijven van gemeenschappelijk Europees energiebeleid te kunnen verklaren zal ik gaan kijken naar het reilen en zeilen van drie landen op het gebied van energie. De keuze om dit paper tot 'slechts' drie landen te beperken volgt logischerwijs deels uit de noodzaak om dit paper bondig te houden, maar valt juist ook inhoudelijk goed te verdedigen. De keuze voor de landen Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië is tweeledig en valt terug te brengen tot de kernelementen van mijn hoofdvraag. In essentie bieden deze landen een interessant perspectief op 'energiebeleid' in 'Europese context', omdat zij op allebei de vlakken van groot belang zijn. In het stuk dat volgt zal ik voor beide redenen een korte uitleg geven.

Relevantie in Europese Context

Het is moeilijk om een verband aan te brengen voor directe machthebbers binnen de EU. Die macht is veelal verspreid over de verschillende EU instanties als de Europese raad, het Europees parlement, de Europese Commissie en zelfs het Europese hof. Bovendien geldt er een indirectere verdeling van invloed, waar landen met een vorm van *smart power* hun invloed laten gelden (Nye 2008). Meer invloed hebben in deze instituties dan andere landen zegt dus niet alles, maar wel veel. Wanneer gekeken wordt naar gemeenschappelijk beleid dan kan gesteld worden dat Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië een centrale rol spelen bij de integratie van de EU. Zo hebben alle geselecteerde landen in de Europese raad 29 stemmen, waarmee ze de meeste stemmen hebben van alle lidstaten. In vergelijking hierbij hebben landen als Spanje of Zweden maar 27 en 10 stemmen respectievelijk. Door het stelsysteem binnen de raad maakt dit dat de drie landen bij elkaar ruwweg een derde van de benodigde stemmen hebben voor een Qualified Majority Vote (QMV). Ook in het parlement valt het overwicht van Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië op te maken. Zo voeren zij in zetel aantal de top 3 van lidstaten aan, en hebben zij gezamenlijk een derde van het totaal aantal zetels onder het verdrag van Lissabon (EC DG COMM 2013a). Hoewel het parlement eerder langs politiek-ideologische dan langs nationale identiteiten verdeeld is, geeft het relatief grote aantal zetels van deze landen toch hun belang aan (EC DG COMM 2013a). Ook qua inwoneraantallen zijn Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië met afstand het grootst, iets dat natuurlijk mede bepaalt waarom deze landen evenredig aan hun inwoneraantallen invloed krijgen (EC DG COMM 2013b).

De Europese Commissie werkt iets anders in de toewijzing van posten, die over het algemeen evenrediger gespreid worden over lidstaten, ongeacht de omvang van de populatie. Hierin zouden kleine lidstaten dus relatief meer invloed kunnen hebben en grote lidstaten relatief gezien minder. Toch geldt ook hier dat de drie landen belangrijke posten hebben, die ook inhoudelijk voor energiebeleid interessant zijn. Met commissariaten voor de interne markt (Frankrijk), Buitenland-beleid en vice-voorzitterschap (Groot-Brittannië) en Energie (Duitsland) zijn veel relevante posten bezet door 'de grote drie' (EC DG COMM 2013c). In de rest van het paper zal ook blijken dat deze beleidsterreinen niet geheel toevalligerwijs door de Commissie volop gebruikt worden als ondersteuning in het ontwikkelen van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid.

Relevantie in Energiebeleid

Zoals uit de verdeling van de Commissie-posten al kort bleek is er naast de Europese rol van deze landen ook op het gebied van energiebeleid zelf een relevantie. Het is aan de Commissie om een voortrekkersrol te spelen bij beleid, door voorstellen te doen. Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië hebben hiervoor gezamenlijk de relevante posten. Bovendien hebben alle partijen een unieke mix op het gebied van energievoorzieningen, die ze gecombineerd met hun politieke gewicht interessant maakt om te ze te bestuderen. Deze verscheidenheid zit hem bijvoorbeeld in verschillen in energiemix tussen de landen, die verschilt van grootschalige inzet op kernenergie of juist gasimport. Verder zijn er verschillen in mening over marktwerking en protectionisme. Alle geselecteerde landen willen dezelfde uitkomst; een EU-energiebeleid, maar wezenlijk zijn alle landen debet aan de huidige uitkomst; een gebrek aan EU-energiebeleid. Het feit dat Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië onderling verschillende variabelen hebben die uiteindelijk toch leiden tot deze gemeenschappelijke uitkomst, maakt ze ook interessant voor een onderzoek. Zoals Landman (2008: 70) in zijn boek over methodologie in vergelijkende politiek stelt:

...MSSD (Most similar system design) seeks to identify the key features that are different among similar countries and which account for the observed political outcome. Most different systems design (MDSD), on the other hand, compares countries that do not share any common features apart from the political outcome to be explained and one or two of the explanatory factors seen to be important for that outcome.

Hoewel dit paper zich meer zal focussen op een beschrijving van de individuele cases in plaats van een pure vergelijking tussen de landen, is de analogie over een most different system design toch nuttig. Kijken naar de verschillen tussen lidstaten is bruikbaar om te zien hoe en waar deze verschillen problemen veroorzaken en waar botsingen plaatsvinden. Meer over de unieke waarde van deze landen zal ik beschrijven in het hoofdedeelte van mijn tekst.

Nu ik deze motivatie voor de cases heb gegeven, moet nog wel gezegd worden dat een case-selectie in zekere zin altijd een vorm van waterscheiding blijft. Ook in dit geval valt de selectie te verdedigen, maar is hij niet perfect. Zo blinken met name de Scandinavische lidstaten uit in inventieve groene technologie, die ze op dit gebied tot een inspiratie voor andere landen maakt. Verder heeft ook Spanje door haar unieke geografische oriëntatie in het zuiden van

Europa volop mogelijkheden als het gaat om zonne- en windenergie. Toch is er, om redenen niet genoemd genoeg motivatie voor deze landen. In de loop van mijn analyse zal dit van verdere substantie voorzien worden.

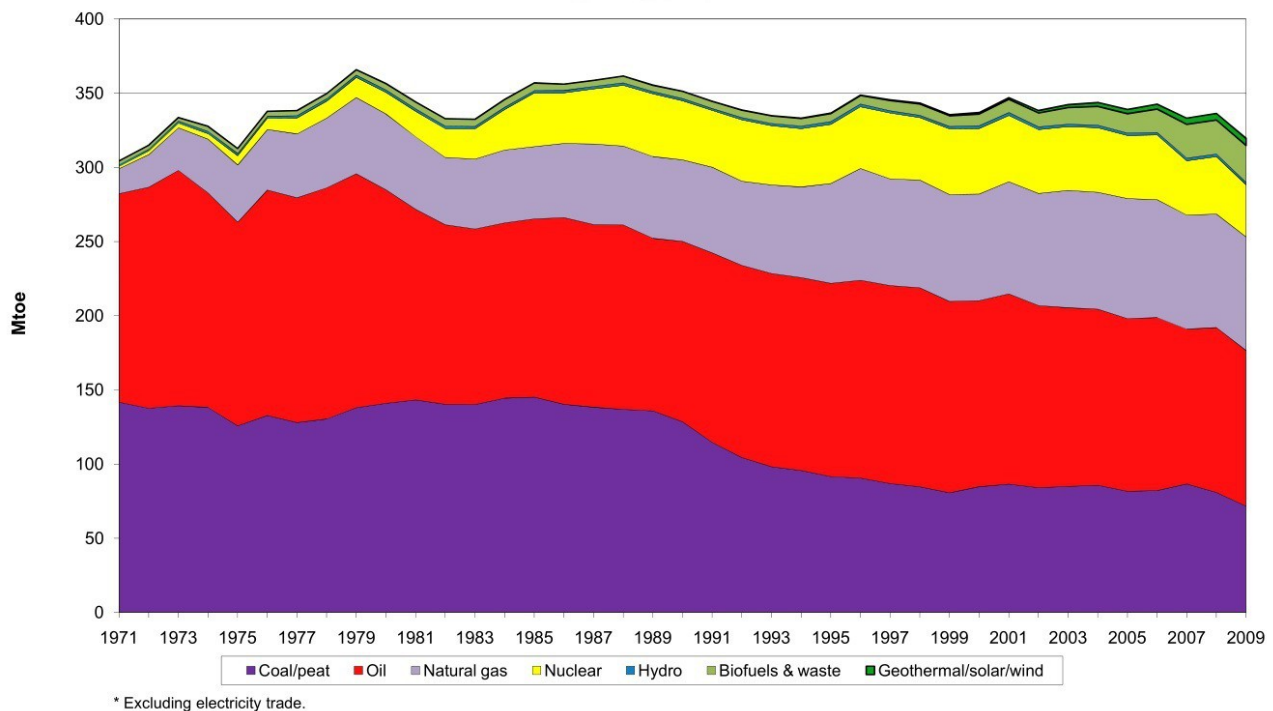
1.1) Duitsland in Historisch Perspectief & De Huidige Stand van Zaken

Met het einde van de Tweede Wereldoorlog, kwam in Europa de noodzaak tot samenwerken. Samenwerking begon bij kolen en staal; de oorlogsindustrieën. In april 1952 was West-Duitsland een van de zes deelnemende landen aan een conferentie waar het verdrag over de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) ondertekend werd. De EGKS zou aan de basis staan van verdere Europese integratie, een proces dat uiteindelijk zou leiden tot de Europese Unie van vandaag (EU). Duitsland zou hierin als *founding father* en grote lidstaat een gewichtige rol spelen. Al sinds het prille begin gelden de Duitsers als voorstanders van Europese integratie. Een combinatie van geloof in samenwerking en een vorm van moreel schuldbesef over het Duitse aandeel in de Europese geschiedenis, maakten dat Duitsland geïmmiteerd was aan het Europese project (Bach en George 2006: 94-97). Met de EGKS en later Euratom verbindt Duitsland zich (op het gebied van energie) aan het Europese project. Deze constatering is van belang bij de analyse van de huidige Duitse opstelling bij het ontwikkelen van een Europees energiebeleid, omdat zal blijken dat dit een vormend moment is geweest voor Duits beleid.

In de jaren '70 volgt nog een bepalend moment voor de Duitse beleidsmakers, wanneer zij worden geconfronteerd met een acuut probleem in energievoorziening. Eens te meer blijkt dat energie niet los gezien kan worden van politiek, wanneer Arabische leiders besluiten tot een embargo op de uitvoer van olie. Dit uit onvrede over westerse steun aan Israël. Met de dominante positie die olie heeft opgebouwd in de energievoorziening van westerse mogendheden, wordt pijnlijk duidelijk hoe groot de afhankelijkheid is van externe leveranciers. In de Europese hoofdsteden veroorzaken deze gebeurtenissen drastische beleidswijzigingen die gericht zijn op het verkleinen van de afhankelijkheid van olie. Duitsland, dat niet rijk is aan fossiele brandstoffen, ziet ook noodzaak om na te denken over de toekomst van haar energievoorziening.

Hiertoe besluit de Duitse regering tot een tweeledige strategie, die tot op de dag van vandaag bepalend is voor de Duitse energiesituatie. Allereerst richtte men zich op hernieuwbare energie, met name wind- en zonne-energie en biomassa. Men begon met het financieren van onderzoek naar verdere ontwikkeling hiervan (Lipp 2007: 5487). Omdat hernieuwbare energie voorlopig nog toekomstmuziek was en geen tijdig alternatief kon bieden voor olie, besloot men tegelijkertijd tot een overgang van olie naar kolen, gas en kernenergie (Lipp 2007: 5487). Dit beeld is goed terug te zien in de volgende grafiek, waar de verschuiving van de jaren 70 zichtbaar wordt.

Grafiek 1D) Energievoorziening Duitsland

Bron: IEA (2011)

Deze warme band met oosten, is ook tegenwoordig nog goed terug te zien. Waar andere Europese lidstaten soms argwanender lijken, constateert Duffield (2009: 4290) een zekere gelatenheid die de Duitsers hebben tegenover Rusland als energiepartner: "Typically, officials point to the fact that Germany has never had a problem with gas deliveries from Russia or

even from the Soviet Union during the cold war". Een goed voorbeeld van deze open houding richting het Oosten valt terug te zien in de warme banden die bondskanselier Gerhard Schröder onderhield met de Russische premier Poetin. Gedurende zijn regeerperiode sloot hij vele energieverdragen met Rusland en ontwikkelde hij een persoonlijke vriendschap met premier Poetin (New York Times 2005). Met de *Ostpolitik* en de persoonlijke banden tussen beide landen werd de basis gelegd voor een handelsrelatie die nog steeds een centrale rol speelt, ook in het energiebeleid van Duitsland.

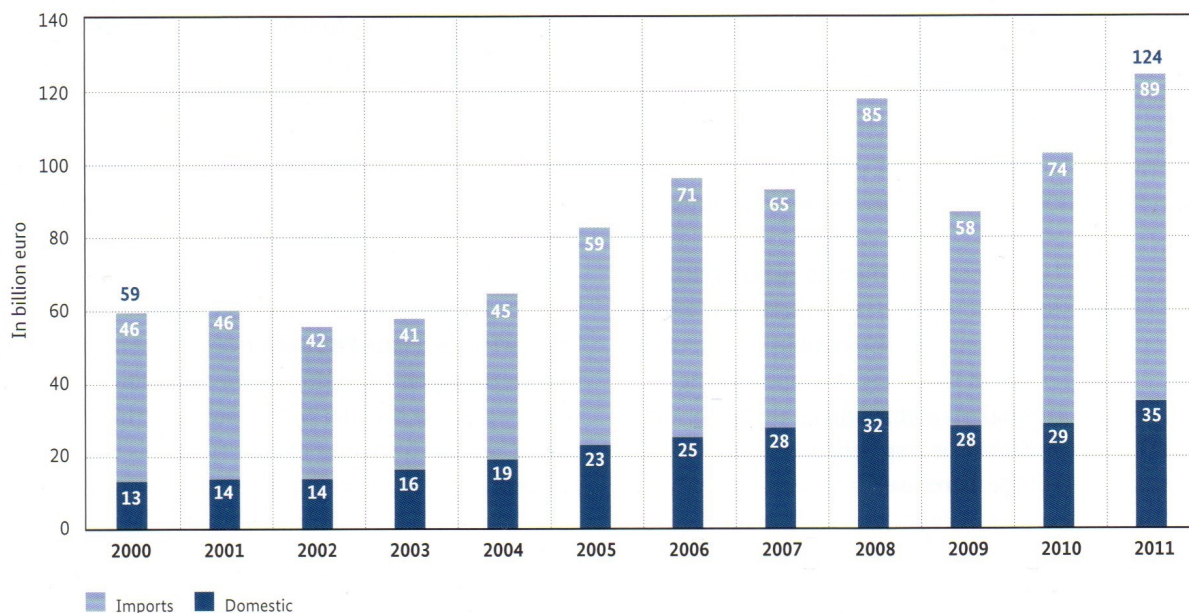
De huidige Energiesituatie van Duitsland

Allereerst is het nu van belang om de balans op te maken over de huidige Duitse energievoorziening. In dit hoofdstuk wil ik een overzicht geven van de Duitse energievoorziening, zodat snel duidelijk wordt op welk gebied er mogelijk knelpunten liggen met het Europese ideaalbeeld van een gemeenschappelijk energiebeleid. In de nieuwe beleidsnota voor energiebeleid schetst het Duitse ministerie voor economie en technologie (BMWi 2012: 49) zelf al het beeld van een land dat beperkte energiebronnen heeft en dus aangewezen is op energie-import:

Given our limited domestic energy reserves, Germany relies on imports of energy from other countries. Already roughly 75% of our fuel is sourced from abroad. We import over 97% of our crude oil, roughly 90% of our natural gas and over two-thirds of hard coal. In light of depleting local energy reserves (coal production will be phased out by 2018, declining natural gas and oil production) this reliance is likely to increase further over the long term.

Duitsland lijkt zich dus terdege bewust van de (toenemende) afhankelijkheid van het buitenland en de risico's die dit met zich meebrengt. Een gegeven dat de Duitse kwetsbaarheid goed laat zien is de enorme vlucht die de prijzen van energie hebben genomen sinds de start van het nieuwe millennium. Van 2000 tot 2011 is er volgens de cijfers van het BMWi namelijk sprake van een verdubbeling in kosten:

Grafiek 2D) Kostontwikkeling Energie Duitsland

Bron: BMWi 2012: 10

Het ministerie wijt deze explosieve prijsstijging aan internationale factoren die, wederom, niet binnen Duitse controle vallen (BMW: 10-11). Dit is een deel van de reden dat Duitsland grootschalig inzet op hernieuwbare energie, een energiebron die wél binnen Duits beheer valt. Tegelijkertijd is het ministerie niet naïef en waarschuwt het dat zo'n omschakeling naar een nieuw energietijdperk 'niet zonder kosten' zal zijn (BMW 2012: 13).

Deze nijpende situatie maakt dat de Duitse regering haast heeft met het herstructureren van het Duitse energiesysteem. Dit valt terug te lezen in de vijf prioriteiten die worden gesteld door het BMWi, hierbij is het omschakelen op hernieuwbare energie de absolute topprioriteit. Het bereiken van deze *Energiewende* zou Duitsland minder afhankelijk moeten maken van import voor energievoorziening (BMW 2012: 2-3).

Concreet betekent dit dat de regering Merkel met een aangenomen energiepakket in 2011 maatregelen treft die moeten leiden tot het beperken van de CO₂ uitstoot met 80% in 2050, ten opzichte van 1990. Daarnaast moeten milieuvriendelijke energiebronnen het hoofddeel van de energievoorziening vormen, van 10% nu naar 80% in 2050 en wil men energieconsumptie halveren tegen 2050 (BMW 2012: 6). Met name op het gebied van kennis en innovatie in hernieuwbare energie lijken de regering en de Europese Commissie elkaar te kunnen vinden.

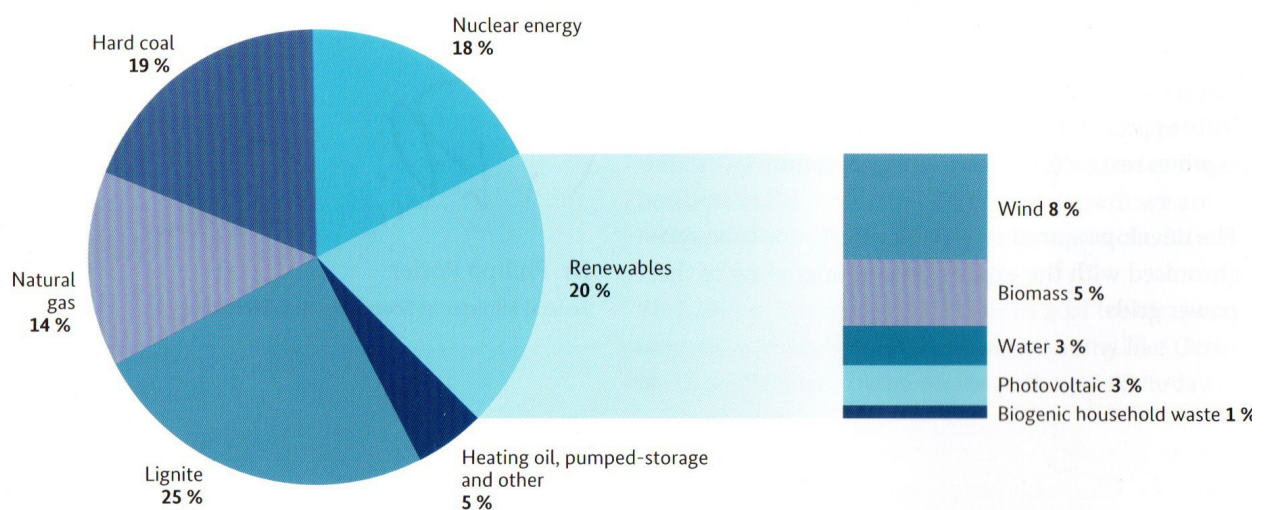
Op het gebied van marktwerking en buitenlandse energiedimensie is de potentie tot samenwerking minder, maar hierover in latere hoofdstukken meer.

Toch zijn de prioriteiten die Duitsland stelt uitdagend te noemen. Want hoewel men het als startpunt ziet om grootschalig in te zetten op hernieuwbare energiesystemen, lijkt men direct bij het tweede punt al moeilijk afscheid te kunnen nemen van conventionele vormen van energie. Dit getuigt misschien van realiteitszin, maar is wel opvallend voor een beleidsdocument dat zich ten doel heeft gesteld de toekomst van Duitse energie te portretteren. Over de noodzaak van fossiele brandstoffen zegt het ministerie (BMWi 2013: 8) zelf:

Investment in flexible gas- and coal-fired power stations is essential to ensure a secure power supply, as fossilfuelled power plants must make up some of the shortfall arising from the phase-out of nuclear power. Furthermore, they must smooth out intermittent electricity generation from renewable energy sources.

Het achter de hand houden van conventionele energie is niet meer dan logisch in de Duitse situatie, zeker ook omdat er nog een hoop moet gebeuren om het aandeel van hernieuwbare energie te vergroten. Dit is mooi terug te zien in de volgende grafiek:

Grafiek 3D) Het Aandeel van de Huidige Hernieuwbare Energie in Duitsland

Bron: BMWi 2012: 4

De haast om het aandeel *Renewables* te verviervoudigen heeft om nog een andere reden bijzondere urgentie in Duitsland. Namelijk de uitfasering van kolen- en kernenergie. Kolen leveren als vervuilende energiebron teveel problemen op bij het naleven van verschillende (internationale) milieuverdragen. Op het gebied van kernenergie kent Duitsland opvallend genoeg een lange en unieke geschiedenis van verzet. Voor weinig Europese landen kwam de kernramp in de Sovjet-Unie zo dichtbij als de Duitsers, die destijds zelf deels onder het bestuur van de socialistische republiek stonden (Lipp 2007: 5487). Onder de regering SPD/Groene bestond altijd al aversie tegen deze vorm van energieopwekking. De kernramp in Fukushima lijkt dit proces bezegeld te hebben, nu ook de regering Merkel kiest voor een versnelde uitfasering van kernenergie tegen 2022 (BMW 2012: 4).

Op de middellange termijn zal dit voor Duitsland betekenen dat energie-import, onder andere uit Rusland, alleen maar zal toenemen. Een gegeven dat ook de EU ongerust stemt. In de laatste twee hoofdstukken zal blijken dat een gebrek aan mogelijkheden voor Duitsland betekent dat ze op verschillende manieren in botsing komen met de wensen van de Europese Commissie.

1.2) Het probleem van Duitsland: Afhankelijkheid en *Ostpolitik*

In haar artikel kijkt Westphal naar het effect dat de sterke Duits-Russische handelsrelatie op het gebied van energie heeft op EU-beleid en stelt dat de EU op een aantal terreinen hinder ondervindt van de sterke bilaterale betrekkingen (Westphal 2009).

Tegelijkertijd werd Rusland een belangrijke nieuwe schakel in Duitslands plannen om afhankelijkheid van het turbulente Midden-Oosten af te bouwen. Geografisch gezien was Rusland voor Duitsland misschien nog wel een meer interessante handelspartner dan voor veel andere Europese lidstaten. Zoals uit de cijfers van de Duitse energiehuishouding in het vorige hoofdstuk blijkt, is er sprake van een aanzienlijke (wederzijdse) afhankelijkheid. Zowel Duitsland als Rusland hebben baat bij deze transacties, Duitsland omdat het voorzien wordt van een (stabiele) stroom aan energie en Rusland omdat het met een vaste afnemer inkomsten kan garanderen.

Hier ligt een kern van de problemen met Duitsland en Europees energiebeleid. Duitsland staat

een meer succesvolle, functionerende gezamenlijke Europese energiemarkt in de weg omdat het belangen met Rusland laat prevaleren. Door direct te onderhandelen met Rusland krijgt die laatste een sterke onderhandelingspositie, waar het de lidstaten niet treft als een hecht front, maar als solistisch opererende actoren. Hoewel de Duitse regering in haar officiële beleidsdocumenten nog steeds laat ontvallen een groot voorstander te zijn van Europese samenwerking, blijken de oude en belangrijke banden met Rusland voorlopig te kostbaar om door te snijden. Hierdoor heeft de Duitse positie iets weg van die van een koorddanser, naarstig op zoek naar een evenwicht tussen de uiteenliggende partijen. In een beleidsdocument over Duitslands nieuwe energiebeleid van het Ministerie van Economie en Techniek komt deze situatie mooi in beeld:

The Federal Ministry of Economics and Technology welcomes many of the proposals of the European Commission. In particular, the Commission should play an important role in the early coordination of member states. At the same time, however, the Federal Government must pursue its own foreign energy policy to accommodate Germany's specific interests and circumstances at the international level (BMW_i 2012: 50).

Deze nadruk op autonomie voor de lidstaten aangaande energiebeleid valt terug te zien in de keuzes die Duitsland in Europese context heeft gemaakt. Zo werd na een intensieve Duitse lobby besloten om geen energiehoofdstuk op te nemen in de Europese grondwet, een verdrag dat uiteindelijk sneuvelde. Ook het daaropvolgende Lissabon-verdrag werd uiteindelijk door Duitse inbreng gekortwiek, omdat een expliciete passage werd aangenomen waarin lidstaten de vrijheid kregen om hun eigen energiemix te bepalen (Müller 2005: 178).

Ironisch genoeg prijst de Duitse regering het gegeven dat de EU sinds het Lissabon verdrag bevoegdheden heeft op energiegebied. Iets dat opmerkelijk is omdat eerdere verdragsvormen zoals de Europese grondwet juist om die reden fel bestreden werden (Duffield en Westphal 2011: 175-176). Het BMW_i (2012: 45) laat duidelijk zien dat het haar risico's spreidt en voorlopig naast EU-energiebeleid ook aan Duitslands eigen soevereiniteit belang hecht:

However, the decision on the national energy mix remains the responsibility of the member states. Therefore, each country is free to choose the extent to which individual energy sources will contribute to national electricity generation.

In zekere zin is het logisch dat Duitsland het Europees marktbeleid weerstand biedt. Want

hoewel binnen de Europese Unie een logica van markten en wettelijkheid domineert om energiepolitiek te benaderen, is er in Rusland sprake van een veel meer gepolitiseerde besef van energie. Daarbij wordt een dominante positie op de energiemarkt gezien als een strategisch goed en kan het rekenen op aanzienlijke staatsinmenging van Russische zijde.

Deze conflicterende waardeomgevingen liggen aan de basis van het verschil in belangen tussen Rusland en de EU, een verschil dat op zichzelf ook terug te vinden is in de bilaterale betrekkingen tussen Rusland en Duitsland. Zo voelt Duitsland zelf duidelijk meer verwantschap met een soortgelijke *law-and-order* aanpak als van de EU, waar met beperkt overheidsingrijpen eisen worden gesteld die vervolgens onder optimale condities door de markt verwezenlijkt worden.

Los van de potentiële pressie die Rusland als onmisbare energieleverancier kan uitoefenen dient zich hier een ander probleem aan. Zo kunnen Russische energiebedrijven op aanmerkelijk meer overheidssteun rekenen dan hun Duitse tegenhangers, wezenlijk gelden zij als defacto staatsondernemingen, die de strategische belangen van de Russische Federatie dienen. Hieruit volgt bijna automatisch interesse in het opkopen van Duitse energiebedrijven, om onder andere winsten en afzetmarkten te vergroten. Dit creëert een situatie waar Russische bedrijven met een door de staat aangevulde portemonnee op overnamepad gaan. Hierin worden zij verder geholpen door de EU, die actief streeft naar verregaande liberalisatie van Europese energiebedrijven en zo verhindert dat lidstaten hun nationale kampioenen teveel beschermen tegen concurrentie. Daarom ziet Duitsland ook liever dat haar nationale energiekampioenen sterk blijven, zodat ze een sterkere onderhandelingspositie hebben tegenover bedrijven als Gazprom tijdens bilaterale onderhandelingen (Buchan 2002: 16).

Om te voorkomen dat Rusland op al te grote schaal energiebedrijven zou opkopen werkte de EU aan een wederkerigheidsclausule, die ook wel bekend stond als de *Gazpromclausule*. Die plannen zouden als effect hebben gehad dat (Russische) investeringen van buitenaf gekoppeld moesten worden aan de optie om terug te investeren, een simpele methode om buitensporige invloed door opkoping van buitenaf tegen te gaan (Grätz 2009: 77). Het plan was echter te onverbloemd gericht op Russische invloed, waardoor het bij voorbaat weinig kans had. Hoewel het in de Europese dynamiek een goed plan leek, zou het hebben geleid tot aanzienlijke bilaterale spanningen tussen Duitsland en Rusland, waardoor Duitsland zich tegen de maatregelen keerde (Grätz 2009: 78). Op deze manier geldt Duitsland wel vaker als

de Russische *proxydelegatie* aan de Europese onderhandelingstafel: een symptoom van het moeilijke evenwichtsspel waarbij het zowel de EU als Rusland tevreden moet zien te houden. De laatste tijd lijkt er sprake van een beperkte herwaardering in de banden met Rusland. De energiecrisis in Oekraïne lijkt voor een subtiele nuance te hebben gezorgd in het beeld van Rusland als betrouwbare energieleverancier (Westphal 2009: 161). Bovendien lijken de persoonlijke banden tussen bondskanselier Merkel en president Poetin minder hecht dan die tussen de laatste en oud-kanselier Schröder en kenmerkt de relatie zich door diplomatieke akkefietjes (Bloomberg 2012)(Huffington Post 2013). Hoewel het rapport van de Duitse overheid nog steeds belang hecht aan de Russische betrekkingen, wordt ook openlijk vermeld dat diversificatie van energiebronnen en Europese samenwerking van belang zijn (BMW 2012: 45-49). Duitsland lijkt hiermee voorlopig nog op twee paarden te wedden. In de behandeling van de Duitse casus tot dusver heb ik uiteengezet hoe de unieke Duitse situatie op het gebied van energie heeft geleid tot enkele afwijkingen die het soms moeilijk maken om te integreren in gezamenlijk Europees Energiebeleid. Toch zijn er ook mogelijkheden tot samenwerkingen, die zich vooral bevinden op het gebied van hernieuwbare energie en de ontwikkeling daarvan. Over de moeilijkheden en mogelijkheden van wat het meest vruchtbare samenwerkingsterrein lijkt tussen Duitsland en de EU zal ik in het volgende hoofdstuk schrijven.

1.3) Duitsland en de EU; mogelijkheid tot gemeenschappelijk energiebeleid?

De urgentie van EU energiebeleid laat zich niet in de laatste plaats zien op het gebied van hernieuwbare energie. Met het ontwikkelen van de *20-20-20* visie wil de commissie enkele significante verbeteringen door voeren. Zo wil het energie-efficiëntie en het aandeel van hernieuwbare energie beiden met 20% vergroten en mikt de commissie op een reductie van broeikasgassen met 20%, allen te behalen tegen 2020 (CEU 2010: 2). Het is een van de weinige beleidsonderdelen waar de Duitse regering zonder meer enthousiast in meegaat en zelfs op losse onderdelen overtroeft qua ambitie (BMW 2012: 6). Het is duidelijk dat, ondanks de verschillen tussen de Commissie en Duitsland,—verschillen die meer dan uiteenliggende belangen duiden op verschillende denkkaders—een ambitieuze 'groene' agenda een terrein

lijkt waar de potentie tot samenwerking het grootst is. Zowel de Duitse regering als de Europese Commissie willen dan ook uiteindelijk een betaalbare en stabiele energievoorziening (BMW 2012: 25)(CEU 2010).

Eveneens stelt de Duitse regering dat er grenzen zijn aan eigen soevereiniteit en een Europese energiemarkt noodzakelijk is (BMW 2012: 45). Dat is opmerkelijk omdat er eerder verwoede pogingen waren ondernomen tegen enkele energiemarkt initiatieven van de Commissie. Deze initiatieven zouden de markt versterken ten opzichte van buitenstaanders, iets wat gevoelig lag voor de Duitse delegatie omdat er belangrijke contacten met Rusland door in gevaar zouden komen.

Zoals eerder in dit paper al bleek zijn de sommen geld die Duitsland investeert in hernieuwbare energie aanzienlijk en kan het zich op Europees en wereldniveau meten met de mondiale top. Qua intentie lijkt het beleid van zowel de EU als dat van Duitsland dan ook opmerkelijk goed aan te sluiten. Zo stelt het ministerie van Economie en Techniek (BMW 2012: 36) in een energierapport onomwonden wat de intentie is bij samenwerking met Europa: "Priority will be given to projects with a clear European dimension in the area of power grids, renewable energy, storage technology, energy efficiency and carbon capture and storage".

Toch was er aanvankelijk enige onenigheid tussen Duitsland en de EC over de manier waarop hernieuwbare energie gestimuleerd moest worden. Het systeem dat Duitsland tot op heden hanteert ter bevordering van hernieuwbare energie, is in de ogen van de Commissie namelijk een verkapt vorm van staatssteun (Duffield en Westphal 2011: 177). De Commissie heeft de voorkeur voor een systeem dat beter zou aansluiten op een geliberaliseerde interne markt (Jacobs 2012: 28-32). Bij dit systeem wordt een gespecificeerd percentage van de totale energieopwekking verzorgd door hernieuwbare energie, waarna het aan de markt is om de prijs te betalen. In Duitsland wordt een ander subsidiemodel gebruikt, *feed-in tariff* genoemd, waarbij niet de markt, maar de overheid een gespecificeerd bedrag bepaald voor hernieuwbare energie. Op deze manier wordt hernieuwbare energie competitief gemaakt in vergelijking met goedkopere vervuilende technieken en wordt het aandeel voor hernieuwbare energie in de totale energiemix als het ware door de overheid gegarandeerd. De kosten hiervan worden uiteindelijk gedragen door de belastingbetaler en lijken ondanks het streven van de Duitse overheid (BMW 2012: 30) om betaalbare energie te leveren, substantieel te stijgen:

The feed-in tariff is financed by electricity consumers through the system of cost reallocation (...) This surcharge is currently 3.59 cent/kWh and will total roughly €14 billion in 2012. When the Renewable Energy Sources Act was introduced, the surcharge was 0.2 cent/kWh.

Het voordeel van gefixeerde energieprijzen is dat het ook relatief dure en onderontwikkelde technieken een kans geeft om zich te ontwikkelen, in plaats van dat de markt de 'efficiëntste' 'groene' techniek kiest. Hierdoor worden de drempels voor marktdeelname enigszins verlaagd voor veelbelovende maar jonge technieken. De nadelen worden door het BMWi zelf ook genoemd, zo zijn deze gesubsidieerde vormen van energieopwekking immuun voor prijsprikkels omdat ze zelfs bij afwezigheid of lage vraag toch aanbod blijven genereren. De prijs is immers gegarandeerd.

Toch is er juist op deze gebieden de nodige tegenwerking vanuit Duitse zijde richting de EU. Voorlopig schermt Duitsland met het idee dat een grote EU markt een wenselijk is, maar verschuilt men zich toch achter het argument dat het nu eerst aan andere lidstaten is om stappen te zetten in die richting (Duffield en Westphal 2011: 176). Daarmee lijkt Duitsland zich in de praktijk tijd te willen verschaffen, zodat het op korte termijn nog kan vasthouden aan nationale privileges. Het is duidelijk dat in een context van Europese samenwerking de houding 'eerst de rest, dan wij' op weinig sympathie kan rekenen.

Bovendien lijkt ook Duitsland zich doordrongen van het idee dat een meer marktgerichte benadering voordelen biedt. Zo noemt het ministerie voor economie en technologie het onvermijdelijk dat prijsprikkels worden geïntegreerd met het huidige systeem en heeft het ook al stappen gezet hiertoe (BMWi 2012: 32). Daarmee lijkt de regering aan te sturen op een beleid dat meer in lijn is met de wensen van de Commissie. Het moge duidelijk zijn dat de Duitse strategie voor energieveiligheid zich berustte op een hoge mate van autonomie. Het verzet tegen EU initiatieven tot de vorming van gemeenschappelijke markten voor gas en elektriciteit werd dan ook vrijwel vanaf het prille begin in 1990 ingezet (Duffield en Westphal 2011: 178).

De Europese Commissie is al geruime tijd bezig om via een marktgerichte strategie meer samenwerking te realiseren tussen lidstaten op het gebied van energie. Met de beleidspakketten voor energie, die het vanaf 1996 tot 2009 lanceerde, bundelde het een aantal infrastructurele initiatieven samen met enkele maatregelen die de energiemarkt moesten liberaliseren (Eikeland 2011 13-14). Met deze marktwerking en liberalisatie zou een einde moeten komen aan de gefragmenteerde status van de Europese energiemarkt en zou het

steeds meer moeten integreren tot een groot geheel. Hiermee wilde de Commissie interne efficiëntie bereiken, maar ook extern een sterke onderhandelingspositie verwerven tegen energieleveranciers waarop de EU in toenemende mate afhankelijk werd. Zoals eerder al te lezen viel heeft Duitsland geen haast in het doorvoeren van deze liberalisatie's—iets waarvoor het door de Commissie al vermaand is—omdat men het liefst zelf sterke 'energiekampioenen' houdt en invloed van buitenaf vreest (Eikeland 2011: 17-24).

De Duitsers lijken zich bewust van hun kwetsbare positie en willen om die reden voorlopig dus ook hun risico's spreiden. Deze afwachtende houding wekt soms irritatie op bij de EC maar tegelijkertijd heeft Duitsland van de hier vergeleken lidstaten misschien wel het meest een open houding richting verdere samenwerking.

2.1) Frankrijk en Energie; Een Beeld van de Huidige situatie

Net als Duitsland kan Frankrijk bogen op een lange geschiedenis van Europese samenwerking. Als oprichtend lid van de EEC waren zij van bepalende waarde voor de vorm en invulling van naoorlogse Europese samenwerking. In dit hoofdstuk zal ik een korte schets geven van de huidige stand van zaken in het Franse energiebeleid. Daarbij zal ik aangeven welke vormen van energie belangrijk voor de Fransen en waar hun energiebeleid de nadruk op legt.

De Franse Energie Situatie

Omdat Frankrijk weinig natuurlijke energiebronnen kent is het net als Duitsland afhankelijk van import. Vandaag de dag valt deze import afhankelijkheid nog terug te zien in de grote hoeveelheid olie die het land importeert. Van alle energie die wordt geïmporteerd maken olie en petroleum producten tegenwoordig 66% van de totale energievoorziening uit (Eurostat 2009: 52).

Het land had dan ook een leidende rol in de oprichting van de EGKS en Euratom. Twee EU-instituties die naast hun politieke rol, Frankrijk van broodnodige energiebronnen konden voorzien. Gedurende de periode van 1960 tot 1973 steeg de import per jaar gemiddeld met

12% (Taylor et al. 1998: 39).

Olie werd in toenemende mate gebruikt om de dalende productie van kolen op te vangen. De Franse overheid implementeerde een programma waarmee kolenmijnen gesloten werden, waarna kolen een onrendabele energiebron werd (BBC 2004).

De piek van olie-import lag in de jaren 70, toen bijna 80% van alle energie-importen olie-gerelateerd waren. Maar ook deze afhankelijkheid van olie had nadelen; als geen ander land was Frankrijk kwetsbaar voor de olieschokken van de jaren 70 (Taylor et al. 1998: 39).

Deze kwetsbaarheid leidde in Frankrijk tot een radicale beleidswijziging. Men begon met het diversificeren van de olie-import, om afhankelijkheid te beperken (Mérinet 2011: 146). Daarnaast verminderde Frankrijk het aandeel dat olie had in de totale energievoorziening.

De olie-import van OPEC landen werd teruggebracht van 71% in 1973 tot een beheersbare 21.7% van alle geïmporteerde olie in 1993. Tegelijkertijd importeerde Frankrijk geleidelijk aan meer olie uit Rusland en Afrika (Taylor et al. 1998: 46).

Tabel 1F) De Daling van Olie & Kool in Jaarlijkse Consumptie

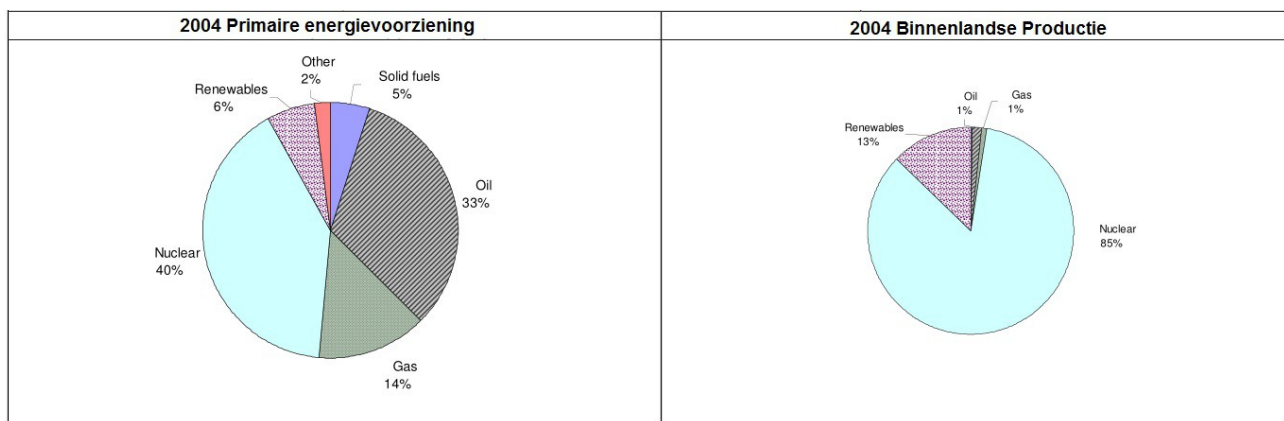
<i>Year</i>	<i>Coal</i>	<i>Oil</i>	<i>Natural gas</i>	<i>Electricity</i>	<i>Renewable energy</i>	<i>Total</i>
1973	15.2	69.1	7.3	7.3	1.1	100
1980	15.8	56.6	10.8	15.2	1.6	100
1990	8.9	42.5	12.3	34.4	1.9	100
1991	9.3	41.8	12.6	34.4	1.9	100
1992	7.9	42.5	12.5	35.2	1.9	100
1993	6.5	41.6	12.9	37.1	1.9	100
1994	6.2	41.2	13.0	37.8	1.8	100

Tabel 1F geeft een duidelijke indicatie van het dalende aandeel dat Olie & kool hebben in de totale primaire energieconsumptie. Tegelijkertijd valt op dat het aandeel van elektriciteit (o.a. Door nucleaire technologie) een enorme groei doormaakt. Bron: Taylor et al. (1998: 42).

De belangrijkste beleidswijziging kwam echter met de overschakeling op een nieuwe vorm van energie. Frankrijk ging van een door olie gedomineerde economie over op kernenergie, door middel van de grootschalige bouw van kerncentrales. In totaal zijn er nu 58 productie eenheden voor kernenergie, die in Frankrijk beheerd worden door de oligopolist EDF (EDF 2013). Het aandeel van kernenergie voor de elektriciteitsproductie staat hiermee al enige jaren constant rond de 80% (Eurostat 2009: 51). In kernenergie heeft Frankrijk dus een belangrijke

steunpilaar van haar energiebeleid, een steunpilaar die bovendien bijdraagt aan een bijzonder lage CO2 uitstoot (Eurostat 2009: 51). Maar de relatieve luxe van Frankrijk gaat nog verder dan dat. Zo beschikt EDF niet alleen over productiefaciliteiten in Frankrijk, maar ook in Groot-Brittannië (EDF 2013a). Een gegeven waar het in is geholpen door scheve marktliberalisaties, waar Britse bedrijven overnameprooi werden voor de nationale kampioen van Frankrijk. Daarnaast is Frankrijk ook een netto-exporteerder van energie, vanwege haar overcapaciteit (Taylor et al. 1998: 51).

Grafiek 1F —De Dominante Positie van Kernenergie in Beeld Gebracht

Bron: EC (2007)

Deze nucleaire dominantie in Frankrijk verklaart al half de strategie die men heeft tegen milieuvervuiling. Waar landen als Groot-Brittannië en met name Duitsland grootschalige investeringen moeten doen om (zeer moeizaam) de milieudoelstellingen te halen, heeft Frankrijk door het gebruik van kernenergie een zeer lage uitstoot van broeikasgassen.

Hoewel effectief, is deze strategie uiteindelijk maar half groen te noemen. Los van de vraagstukken omtrent kernafval betekent de grote rol van kernenergie weinig voor daadwerkelijke hernieuwbare energie zelfs.

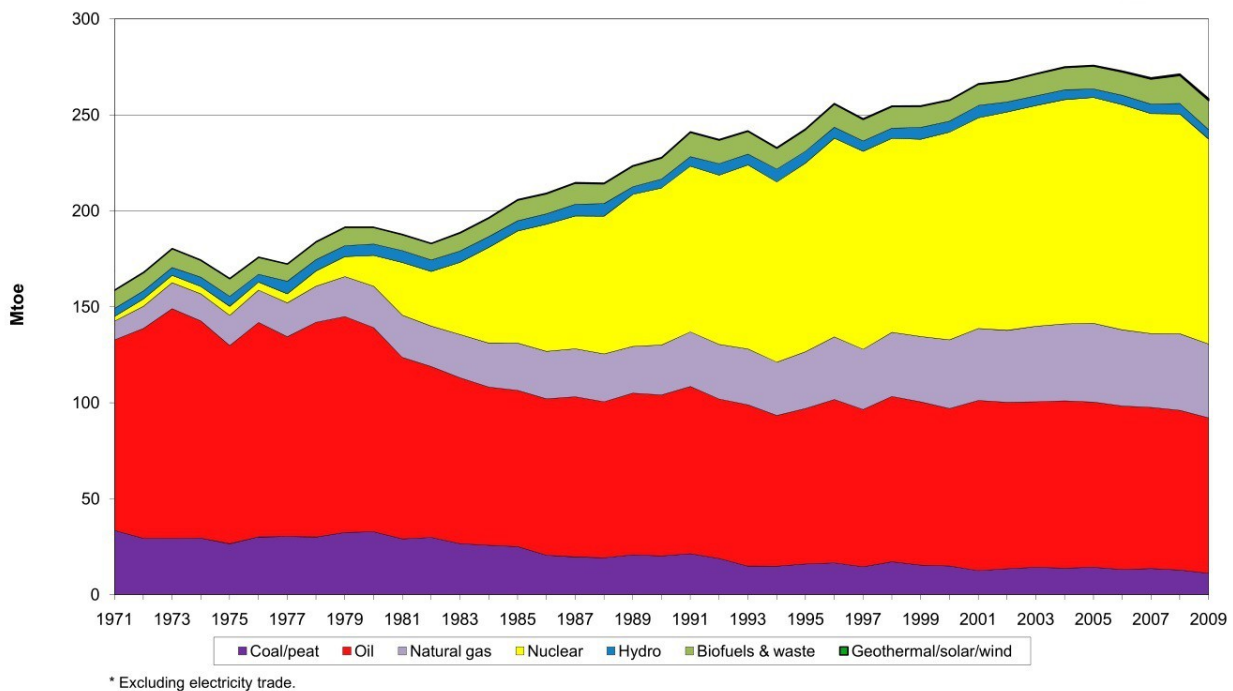
In feite kan op dit front zelfs geconcludeerd worden dat de Fransen tot dusver verder betrekkelijk weinig investeren in deze vorm van energie. Van de grote drie besteedde Frankrijk, zeker aanvankelijk, verreweg het minst in hernieuwbare energie. Zo haalde eind jaren 90 de investeringen nog geen 7% van de Duitse en 34% van de Britse totale investeringen. Voor de Fransen was er dan ook minder noodzaak toe (Taylor et al. 1998: 59).

Toch maken de Fransen wel degelijk progressie. Zo zet men met name in op de productie van

biomassa en is men nu al een van de grootste producenten van biobrandstof voor de transportsector (DGEMP 2008). Tegelijkertijd richt men zich op efficiëntie en kan men zich een van de meest spaarzame energiegebruikers van Europa noemen (Eurostat 2009: 51).

De laatste energiebron die tenslotte nog genoemd moet worden is Gas. Tot de onafhankelijkheid van dit land had men aan de voormalige kolonie Algerije een betrouwbare bron voor gasimport (Taylor et al. 1998: 48). Door de conflicten die volgden (en de opkomst van kernenergie) daalde het aandeel van gas op de energiemarkt (Taylor et al. 1998: 46).

Grafiek 2F) Totale Primaire Energievoorziening Frankrijk

Bron: IEA (2011a)

De Franse energiesituatie is dus opmerkelijk. Vanuit een moeilijke positie kozen de Fransen voor een radicaal ander energiebeleid, een beleid dat kernenergie op de voorgrond plaatste. Zo zijn de Fransen zeker van eigen energie en hebben ze sterke energiebedrijven, zoals ook blijkt uit gegevens van Eurostat (2012: 52):

Both the electricity and gas markets in France are highly concentrated, with large incumbent suppliers continuing to dominate after liberalisation. (...) The primary power company, EDF, was responsible for 89% of generation in 2006 and an even higher share of the retail market.

Over het unieke Franse pad naar energieonafhankelijkheid en de uitdagingen die dit oplevert voor Europees energiebeleid, zal ik in het volgende hoofdstuk meer vertellen.

2.2) Frankrijk als Rolmodel voor Energiebeleid? De Uitdagingen van l'Union Méditerranée en *Francafrique*

Van de drie grote EU lidstaten heeft Frankrijk misschien wel de meest radicale keuzes gemaakt in haar energiebeleid. In het vorige hoofdstuk bleek dat de Fransen te maken met een relatieve luxe situatie. Net als de Britten konden de Fransen de olieschokken in de jaren 70 goed opvangen en stippelden zij een beleid uit dat zorgde voor een betrouwbare voorraad energie. Energie was zelfs dusdanig overvloedig, dat Frankrijk—net als Groot-Brittannië—netto-exporteerder van energie werd (Eurostat 2009: 52). In tegenstelling tot de Britten lijkt het erop dat Frankrijk deze rol ook in de nabije toekomst nog kan uitoefenen, maar er zijn wel enkele uitdagingen die de Franse 'luxepositie' met zich meebrengt. Over de risico's en uitdagingen zal ik in dit hoofdstuk meer vertellen.

Handelsrelaties met de Voormalige Koloniën; Frankrijk in Afrika

Centraal voor de Franse energiestrategie is de keuze voor diversificatie in bronnen en de grootschalige inzet van kernenergie, die de Fransen grotendeels zelfvoorzienend maakt in energieopwekking. Daar waar men in Duitsland nooit heeft kunnen terugvallen op een prestigieus overzees koloniaal rijk is dit in Frankrijk (en Groot-Brittannië) wel het geval. Meer nog dan de Britten speelt dit koloniale rijk voor Frankrijk een blijvende rol in de handelsbetrekkingen en zo indirect ook in energiebeleid. Om hier een goed beeld van te krijgen is een korte geschiedenis van het dekolonisatieproces van Frankrijk gepast.

De Britten bouwden langzaam maar zeker hun belang in de *Commonwealth* af en kozen in plaats daarvan steeds meer voor een mix tussen het Europese continent en de *special relation*

met de Verenigde Staten. De Fransen bleven zich echter concentreren op de voormalige koloniale bezittingen in Afrika. Dit was deels uit noodzaak, omdat men niet beschikte over de Britse Noordzee-olie of de Duitse *Ostpolitik*. De Fransen hadden *la Francafrique*; het Franssprekend voormalig koloniaal gebied in Afrika.

Tegen 1964 waren de meeste Franse kolonies formeel onafhankelijk verklaard en waren de onafhankelijkheids-strubbelingen in Algerije ook beëindigd (Best et al. 2004: 406). Hiermee eindigde de Franse invloed in 'Saharisch Afrika' echter niet. Hoewel de overgang naar onafhankelijkheid voor de meeste Franse kolonies grotendeels vreedzaam geschiedde, betekende het niet zozeer het einde van de Franse bemoeienis, alswel een herstructurering hiervan (Chafer 2001: 167).

Door middel van diverse politieke, economische en militaire overeenkomsten met haar oude kolonies, wist Frankrijk haar invloedrijke rol te behouden. Dit maal verkleed in een modern jasje van internationale samenwerking (Charbonneau 2008: 281). Dit werd onder andere bereikt door postkoloniale leiders te benoemen die het Franse belang konden dienen. Voor deze leiders gold dat zij een politiek, militair en economisch verzwakt land erfd en om die reden maar al te graag leunden op de Franse steun (Chafer 2001: 167-168). Met de opkomst van de Koude Oorlog wisten de Fransen Washington te overtuigen van hun rol als *Proxy gendarme* van het Westen en tegelijkertijd haar Afrikaanse netwerk zelfs uit te breiden, door zich voor te doen als een betrouwbare non-aligned partner voor de derde wereld (Martin 1995: 8).

Guy Martin (1995: 4) constateert in zijn artikel over continuïteit en verandering in de Franco-Afrikaanse betrekkingen eenzelfde afhankelijkheid:

France managed to institutionalise her political, economic, monetary, and cultural pre-eminence over her former African colonies, which thereby remained excessively dependent on her.

Men koesterde deze speciale relatie, net zoals de Britten erg gehecht waren aan trans-Atlantische samenwerking. Voor Frankrijk gold hetzelfde als Groot-Brittannië, in de zin dat het een groot deel van haar machtsbasis en identiteit ontleende aan het idee dat het regeerde over een groot en succesvol imperium. Dit was het idee van *Besoin de rayonnement*; noodzaak om te schijnen (Chafer 2001: 167). Maar misschien nog wel meer dan bij de Britten het geval was, steunde deze betrekkingen ook op een zeer reële en concrete economische basis. Als geen van

de andere EU-lidstaten exploiteert Frankrijk haar voormalige kolonies namelijk om een sluitend energiebeleid te kunnen voeren. Op deze manier verbloemt het deels de grote energieafhankelijkheid die er werkelijk is.

De uitdaging die het huidige energiebeleid van Frankrijk oplevert is tweeledig. Guy Martin signaleerde in zijn artikel over *Francafrique* al vroeg dat Frankrijk tegen de grenzen aanliep van de huidige vorm van samenwerking. In de context van voortschrijdende globalisatie van de wereldeconomie en Europese integratie zou het steeds moeilijker worden om het huidige niveau van invloed te behouden. Bovendien zou de politieke wil hiervoor ook verdwijnen (Martin 1995: 20). Sinds Martin zijn artikel in 1995 schreef is gebleken dat *Francafrique* over een opmerkelijk lange adem beschikte; hoewel meerdere presidenten—van beide kanten van het politieke spectrum—het project dood verklaarde, zette de samenwerking door (Economist 2013)(RFI 2010). Toch is de houdbaarheidsdatum die Martin al vroeg voorspelde onverminderd relevant. In een wereld van toegenomen integratie en globalisatie lijken zowel de politieke als economische kosten voor deze Neokoloniaal manier van opereren alleen maar toe te nemen. Bovendien is het vraagstuk omtrent de legitimiteit van zulke interventies na de 'Arabische lente' alleen maar urgenter geworden. Charbonneau (2008: 284) vat de situatie treffend samen: “For political reasons and lack of resources, France simply cannot act alone anymore”. Tegelijkertijd kan Frankrijk ook moeilijk stoppen, daarvoor is teveel geïnvesteerd en is men nog te afhankelijk van de huidige banden, zoals Chafer (2010: 178) ook opmerkt: “The key problem is that France has invested so much in its 'rayonnement', in the projection of French power and prestige overseas, that it cannot afford to withdraw from Black Africa”. Natuurlijk is deze macht en prestige ook ontleent aan de harde belangen die men er heeft; Francafrique is belangrijke energiebron.

De Grote Voordelen voor Frankrijk in de Praktijk

Want ook na onafhankelijkheid blijft Afrika een belangrijke handelspartner voor Frankrijk, en haalt men hier onder andere de grondstoffen vandaan waar men energie mee opwekt (Martin 1995: 9). Ontegenzeggelijk wordt bij dit soort handelsrelaties het gelijkwaardige karakter benadrukt door Franse zijde. Tenslotte gaat het hier dikwijls om bilaterale betrekkingen tussen

twee soevereine staten. Dit verbloemt echter dat de handelsrelaties een asymmetrisch karakter hebben, dat in het voordeel van Frankrijk neigt. Zo zijn er in de handelsbetrekkingen met *Francafrique* speciale provisie's opgenomen in de handelsverdragen, die Frankrijk exclusieve toegang tot energiegrondstoffen als olie, gas en uranium biedt. Bovendien regelen de verdragen voor Frankrijk gunstige tarieven en bepalen zij ook in hoeverre andere partijen de grondstoffen mogen afnemen (Martin 1995: 10).

Die import vanuit Afrika is aanzienlijk. Bijna de helft van alle door Frankrijk geïmporteerde producten uit Afrika zijn brandstoffen voor energieopwekking (Martin 1995: 10). Een goed voorbeeld hiervan zijn de banden die Frankrijk onderhoudt met haar voormalige kolonie Niger. Omdat het land rijk is aan uranium is het een belangrijke steunpilaar in het Franse energiebeleid, dat voor het merendeel afhankelijk is van nucleaire energieopwekking. Al in de vroege jaren 80 lag het percentage van uranium waarvoor men handelde met Gabon en (met name) Niger tegen de 100% (Martin 1995: 10). Ook uranium viel onder de eerder bedongen voor Frankrijk gunstige voorwaarden. Deze constructie maakt dat landen als Gabon en Niger aanzienlijke geldstromen mislopen, gezien de marktconforme prijzen voor deze grondstoffen hoger liggen. Hierbij voert Frankrijk ook aanzienlijke druk uit om medewerking van de Afrikaanse landen te garanderen, zoals ook blijkt uit een artikel in *Foreign Policy* (2010):

And Paris will have it no other way; the French secret service was widely rumored to have ousted the country's first president, Hamani Diori, in 1974 after he said that his country benefited not one bit from the mineral's extraction.

Diori was president van Niger, een voormalig koloniaal bezit dat rijk is aan grondstoffen. Niger geldt als vierde producent van uranium, het is daarom ook niet verwonderlijk dat Frankrijk onlangs nog besloot tot het beveiligen van de mijn, die al zo'n 50 jaar geëxploiteerd wordt door het Franse bedrijf *Areva* (2013). Toch illustreert het goed hoe de Franse staat strategisch haar doelen veiligstelt, door bedrijven waar nodig van bijvoorbeeld militaire steun te voorzien (Reuters 2013).

Sinds de feitelijke onafhankelijkheid van *Francafrique* heeft Frankrijk minimaal één keer per jaar militair geïntervenieerd, met tussen 1997 en 2000 zelfs een imposante 33 interventies (Charbonneau 2008: 283). Naast deze militaire 'steun' geldt natuurlijk ook de politieke en economische druk die Frankrijk aanwendt om haar belangen te verdedigen.

Het beeld dat ontstaat van een bij tijd en wijlen interveniërend Frankrijk is niet alleen beperkt

tot Niger. Zo heeft Frankrijk ook grote belangen voor energiebronnen in Angola, Kameroen, Congo CAR en Gabon (Martin 1995: 10)(WNA 2013).

Ook in het geval van Libië, voormalig Frans bezit, geeft Frankrijk eens te meer blijk van haar modus operandi. De voormalige kolonie Libië was voor Frankrijk al gedurende koloniale tijd een belangrijke bron voor grondstoffen en energie. Hoewel de relatie tussen Frankrijk en Libië onder Khadaffi turbulent te noemen was, werd de kolonel toch met alle eegards door Sarkozy ontvangen op het Elysée. In tegenstelling tot zijn ontvangst in New York, mocht Khadaffi in Parijs wel de door hem geprefereerde bedoeïenen tent opzetten (Libération 2007). Deze hoffelijke houding leek logischerwijs ingegeven door de grote belangen die meespeelden. Het is daarom opvallend om te zien hoe snel de Franse houding veranderde toen bleek dat Khadaffi niet langer de beste optie was om Franse belangen te behartigen. Toen de positie van Khadaffi begon te wankelen in Libië was president Sarkozy er razendsnel bij om zijn steun uit te spreken voor de Libische rebellen, die per slot van rekening Franse waarden als *liberté* verdedigden (New York 2011). Bovendien bleek al snel Franse interesse in het continueren van lucratieve energiecontracten met de nieuwe machthebbers (RT 2011). De ogenschijnlijk radicale koersverandering valt in dit geval dus eenvoudig te verklaren, wanneer gekeken wordt naar achterliggende belangen.

In de volgende tabel zijn alle landen opgenomen waar Frankrijk op enig moment na de onafhankelijkheidsgolf militair te interveniëren. Hoewel de variabelen in deze tabel absoluut geen direct verband aantonen, lijken ze—samen met andere bronnen—toch te suggereren dat naast de humanitaire overwegingen, meer economisch gemotiveerde belangen wel degelijk een rol spelen voor Franse bemoeienis met haar voormalige kolonies. De tabel biedt in ieder geval een mooi overzicht over de enorme belangen die spelen bij *Francafrrique*.

Tabel 2F) Interventies in Francafrrique

Land	Grondstoffen	Directe Interventie Frankrijk
Algerije	Olie, gas, uranium	Ja
Congo	Olie, uranium	Ja
Gabon	Olie, gas, uranium	Nee
Gambia	-	Nee
Ivoorkust	-	Ja
Kameroen	Olie	Nee
Mali	Uranium	Ja
Libië	Olie, gas	Ja
Nigeria	Olie, gas	Nee

Niger	Uranium, kool, uranium	Nee
Senegal	-	Nee
Tsjaad	Olie, uranium	Ja
Tunesië	-	Nee

Bron: CIA (2013)

Een ander heikel punt van het Frans-Afrikaanse netwerk dient zich nu aan. Namelijk die van de flinterdunne legitimiteit waarmee de verschillende interventies dikwijls omgeven zijn.

Francafrique; Humanitaire Interventie of Business as Usual?

Verschillende auteurs wijzen op de dubbele agenda die Frankrijk er op na hield. Volgens Martin (1995: 1) is het proces van democratisering in Afrika alleen ondersteunt in de gevallen waar dit samenging met de Franse belangen. Er zijn aanwijzingen die onderstrepen dat wanneer dit niet het geval is, de Franse overheid actief tegenwerkt. Zo blijkt uit een analyse van Franse ontwikkelingshulpgelden dat ze ondubbelzinnig in de richting van meer autoritaire maar stabiele regimes gaan. Landen die democratiseren hebben tegelijkertijd minder geld ontvangen (Martin 1995: 12-15). Er is voor sommige Afrikaanse landen dus ook veel aan gelegen om de status quo te bewaren. Vaak beschikken zij over een haperend overheidsapparaat en Franse steun is in veel gevallen vaak letterlijk een steunpilaar (Chafer 2001: 175).

Als enige van de drie grote EU-lidstaten verkeerd Frankrijk op het gebied van energie in een positie van luxe. Frans beleid heeft gezorgd voor een tot dusver veilige en stabiele energietoevoer, daar waar Groot-Brittannië en (met name) Duitsland een aanzienlijk fragielere situatie kennen. Bovendien is Frankrijk vanwege haar grote arsenaal aan nucleaire energiecentrales een netto-exporteerder van energie en bovendien in staat om al haar milieudoelstellingen te halen.

Deze relatief veilige situatie vloeit voort uit de invloedrijke Franse positie in Afrika. Daar waar de Britten de Noordzee exploiteerde voor energie, en de Duitsers zich richten op hernieuwbare energie en Rusland, richtte Frankrijk haar blik op de voormalige eigendommen in Afrika. Via de constructie *Francafrique* bleef het niveau van invloed en toegang tot grondstoffen ongekend groot en maakte de Fransen zichzelf immuun tegen externe energieschokken.

Hoewel deze constructie een betrekkelijke stabiliteit bood door de jaren heen zijn er signalen dat de 'samenwerking' in de huidige vorm in toenemende mate onhoudbaar is. De rust kan

dus ruw verstoord worden, iets dat zeker uitdagingen biedt voor Frankrijk. Voorlopig lijkt het land nog tussen hoop en vrees in te zitten en kiest het voor voorzichtige doorzetting van het huidige beleid. Over mogelijke alternatieven en aanvullingen voor *Francafrique* zal ik in het volgende hoofdstuk meer vertellen, wanneer ik zal gaan kijken naar de relatie tussen Frankrijk en de EU op het gebied van energie.

2.3) Frankrijk en de EU

De Franse banden met Europees gemeenschapsbeleid gaan, net als bij Duitsland en Groot-Brittannië, terug naar het prille begin. Zo was het een Franse minister voor buitenlandse zaken, Robert Schumann, die de plannen voor een Europese Gemeenschap in Kolen en Staal (EGKS) onthulde (Bache en George 2006: 95). Voorts zijn de Fransen sinds het begin al een bepalende speler in gemeenschapsbeleid geweest. Samen met de Duitsers—eens de gezworen vijand—vormen zij nu de Frans-Duitse as, een sterk machtsblok binnen de EU. Lange tijd ook bood de EU de mogelijkheid om de van oudsher andere grote rivaal, Groot-Brittannië, te kunnen beconcurreren. Britse pogingen tot toenadering bij de Europese gemeenschap werden dan ook met Franse veto's beantwoord en uiteindelijke toetreding werd argwanend goedgekeurd.

Dit Franse 'hanengedrag' is ook tegenwoordig nog terug te zien in de Franse houding ten opzichte van de EU en EC. Net als de Britten beschouwen de Fransen zich nog steeds als een wereldspeler, iets dat soms tot moeilijkheden leidt. Dit zelfvertrouwen straalt men ook uit op het gebied van energie. De Fransen hebben als enige van de grote drie een energiestrategie die ze voor een belangrijk deel zelfstandig maakt. Het succes van dit Franse model zorgt ervoor dat Frankrijk ten opzichte van het gemeenschappelijk EU-energiebeleid een afwachtende houding kan aannemen.

Toch kan aangenomen worden dat het huidige systeem van *Francafrique* geen eeuwig leven beschoren is. De Fransen lijken zich dit te beseffen en kijken voorzichtig naar de rol die de EU kan spelen in het behouden van de stabiele Afrikaanse energietoevoer.

Interessant is daarom ook de helpende rol die Frankrijk voor de Europese Unie in gedachte heeft. Zo stofte voormalig president Sarkozy zelfs de droom van *Eurafrique* af en noemde de band tussen Afrika en Europa een instrument voor onderlinge vrede en welvaart

(Charbonneau 2008: 280-283). Het was niet voor het eerst dat een bredere coalitie werd gezocht om aanwezigheid in Afrika beter te kunnen rechtvaardigen. In een artikel van Le Figaro (2008) blijkt ook de enorme diplomatieke energie die Sarkozy in het project van een Midditerrane Unie stak. In zijn artikel over Franco-Afrikaanse betrekkingen bespreekt Martin (1995: 2) de vroege vormen van *Eurafrique* en geeft hij eveneens een verklaring voor dit fenomeen:

The vision of France-Afrique as a single geo-political whole was offered as the goals of continued French presence in Africa. Sometimes the ideal of *Eurafrique* was propounded by those who believed that France should be the leading European power in Africa. Both concepts symbolised the intensity with which many French came to believe that links with Africa were indissoluble.

Wezenlijk zou een *Union Méditerranée* of *Eurafrique* vooral neerkomen op een Europeanisering van Frans beleid. Iets dat deels ook al gebeurde bij de *framework-nation* aanpak van vredesoperaties in Congo, operatie Artemis (CEU 2003). Hierbij hadden de Fransen al een plan van aanpak klaarliggen en vormden zij de ruggengraat van de missie, ondersteund door de EU (Petrov 2010: 8). Bovendien werd dit verder uitgebreid met het idee dat Europese veiligheid in het geding was door de strijd in Mali. Door globalisering is legitimatie van de Franse manier van handelen steeds moeilijker, door interventies meer multilateraal te maken van karakter, via de VN of (met name) de EU, kan Frankrijk haar energiebron veilig stellen. Dit is vanzelfsprekend niet per se voordelig voor de EU. De EU gaat prat op haar imago als *Soft Power* en bevordert in die rol het liefst vrede en stabiliteit. Dit kan botsingen opleveren wanneer de Unie wordt geconfronteerd met de scherpere (Neokoloniale) kantjes van het Franse Afrikabeleid. Er zal een balans gevonden moeten worden om te voorkomen dat de EU gegijzeld wordt in een rol als puinruimer van de Franse ambities. Tegelijkertijd liggen er ook voor de EU en EC kansen, met name wanneer het aankomt op het buitenland-component. Diversificatie van energiebronnen en een sterkere buitenlandse dimensie van energiebeleid zijn wel zaken die op deze manier verwezenlijkt kunnen worden.

Tussen Haat en Liefde; Betrekkingen tot Dusver

Het is duidelijk dat Frankrijk samenwerking op sommige gebieden wel ziet zitten. Deze

samenwerking met de EC blijft echter zeer selectief. Op een hoop terreinen ziet Parijs de soevereiniteit liever in eigen handen blijven en is het bereid om Franse belangen met hand en tand te verdedigen. Fransen zien, misschien meer in lijn met de Duitsers, energie als een bijzonder belangrijk goed en opereren zeer strategisch. Zo worden bedrijven niet alleen fiscaal gesteund, maar zelfs militair. Zoals ook bleek uit de interventies van het Franse leger in *Francafrique*. Deze strategische ingrepen hebben geleid tot nationale kampioenen; sterke staatsbedrijven die een oligopolistische greep op de energiemarkt hebben. Deze gevestigde belangen zijn met name voor de innovatie en marktliberalisatie plannen van de Europese Commissie een sta-in-de-weg. Hier ligt ook precies het pijnpunt, zoals Méritet (2011: 146) uitlegt in haar analyse van Frans energiebeleid:

As the French energy model does not fit neatly into all aspects of a nascent European policy (e.g. Deregulation process, renewable energy development), France has been under pressure to adapt.

Over en weer leidt dit tot enkele botsingen, zo startte de EC een aantal zogeheten *Infringement procedures*, waarmee het Frankrijk maande tot medewerking. In de persverklaringen laakte de Commissie het gebrek aan medewerking van Frankrijk. Bovendien werd met de implementatie van reeds afgesproken maatregelen—maatregelen die in de visie van de EC te weinig vooruitgang boekte—getreuzeld door Frankrijk (EC 2010)(EC 2011). Vanuit Frans perspectief gaan dit soort maatregelen juist te ver. Om die reden eiste Franse parlementsleden dan ook heronderhandeling van deze richtlijnen, met als doel ze terug te draaien (Méritet 2011: 158).

De Franse positie omtrent Europees integratiebeleid lijkt dus bekend. Enerzijds wordt men steeds meer geconfronteerd met een noodzaak tot verdere integratie, anderzijds doet men er alles aan om de eigen soevereiniteit zo lang mogelijk te rekken. De unieke Franse energiesituatie met *Francafrique* en een betrekkelijke zelfstandigheid maken dat Frankrijk zich hierin met (te) veel zelfvertrouwen kan opstellen. Er zijn zeker kansen voor verdere samenwerking in de toekomst, maar het is tegelijkertijd ook duidelijk waarom die samenwerking tot op heden stroef verloopt. In het volgende hoofdstuk zal ik gaan kijken naar een andere Europese grootmacht.

Net als de Fransen kennen de Britten een imperialistisch verleden, toch is de aanpak van energieproblemen anders op de Britse eilanden. In het volgende hoofdstuk zal ik een licht

schijnen op de eigenaardigheden van het Britse energiemodel en de kansen die Europese samenwerking heeft voor wat de Britten betreft.

3.1) De Huidige Situatie van het Britse Energiebestel

Over de moeizame verstandhouding tussen Groot-Brittannië en de EU is al veel geschreven. Over het geheel genomen hebben de Britten altijd een kritische of sceptische rol gehad binnen de Unie en gelden zij als dwarsliggers op het gebied van Europees integratiebeleid.

De Britse positie in Europa is dan ook anders dan die van vrijwel alle Europese lidstaten, in dat zij niet direct verbonden is met het Europese continent. De Britse premier Cameron erkende in zijn rede over een referendum aangaande Britse deelname aan de EU al zoveel toen hij verwees naar de eilandmentaliteit van de Britten: "And it's true that our geography has shaped our psychology. We have the character of an island nation: independent, forthright, passionate in defence of our sovereignty" (Guardian 2013).

Het verwantschap met de Europese familie wordt dus meer nuchter benaderd; het is voor de Britten uitsluitend "a means to an end" (Guardian 2013). Deze houding is niet nieuw en geldt eigenlijk al sinds het begin van de Britse deelname aan de EU.

Aanvankelijk wilde de Britten liever vanaf de zijlijn meekijken naar het Europese project. Als een van de weinige Europese mogendheden die succesvol een Duitse invasie had afgeslagen voelde Groot-Brittannië minder voor het gemeenschappelijk stellen van oorlogsmaterialen in het EGKS. De Britten merkten weliswaar de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog, maar konden als enige van de 'grote drie' landen nog bogen op een stabiel bestuur (Dell 1995: 2). Daarbij voelde Groot-Brittannië meer voor samenwerking die op (eigen) niveau lag; dus werken aan de *special relation* met supermacht Amerika (Gowland and Turner: 2000: 12). Bovendien had Groot-Brittannië nog haar eigen empire, een *commonwealth of nations*. Die rijkheid aan bronnen, betekende niet alleen dat de Britten Europese samenwerking misschien niet zo hard nodig hadden als hun continentale tegenstrevers, het delen van die soevereiniteit zou het delen van die rijkdommen betekenen. In die tijd waren grote delen van de kool- en staalindustrie immers door de *Labour* regering generationaliseerd (Bache en George 2006: 99).

Volgens sommigen waren de gevoelens van wantrouwen er ook aan Europese zijde en

voelden de Fransen ook weinig ervoor om macht te delen met de Britten. Dell (1995: 2) schrijft in zijn boek over Europese integratie echter dat de Britten wel degelijk gewenst waren, maar aanvankelijk het moment simpelweg niet daar was.

Groot-Brittannië heeft altijd een status aparte gehad ook omdat de energie situatie van het land fundamenteel verschilde met die van continentaal Europa. Gedurende de decennia na de oorlog lag de focus voor de Britse overheid er dan ook op om zoveel mogelijk energie te produceren. Op deze manier hoopte men de voorwaarden te scheppen voor een spoedig economisch herstel na de oorlog en te voldoen aan de vraag, zodat de groei niet geremd zou worden door schaarste (Helm 2002: 2). Hierbij hadden de Britten een groot voordeel ten opzichte van hun Europese partners; er zaten fossiele brandstoffen in de grond. Deze situatie wordt in een artikel van McGowan (2011: 189) over de Britse energiehuishouding treffend verwoord:

Unique among Member States in the postwar era, the UK enjoyed for a number of years a surplus of energy resources, producing more than it consumed. Its status as a net exporter was furthermore reinforced by the diversity of fuels at its disposal: as was said by more than one commentator, Britain was an 'island of coal floating in a sea of oil and gas'.

Deze grondstoffen hebben voor een bijzonder groot deel de richting van het Britse energiebeleid bepaald. Ik zal in de rest van deze paragraaf een kort overzicht geven van de huidige energievoorziening in Groot-Brittannië.

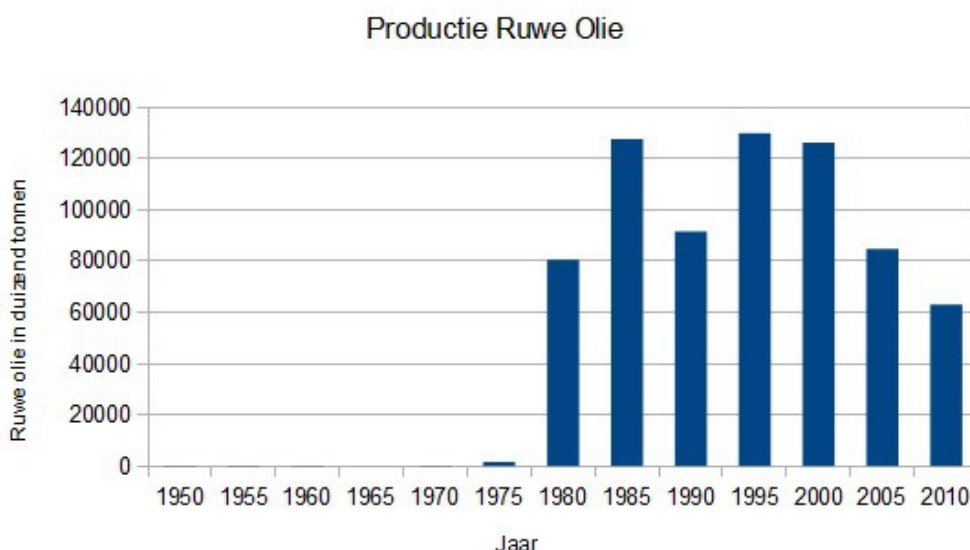
Te beginnen met kolen. Een van de ingrediënten voor naoorlogse Europese samenwerking. De Britten behielden liever volledige soevereiniteit over hun kolen om redenen die zoals eerder gezegd liggen tussen een weigering om waardevolle grondstoffen te delen en een geringschattende houding van de Britten tegenover de prille Europese samenwerking. De kolenindustrie vormde lange tijd het hart van de Britse energiesector, maar is sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog gestaag aan het dalen. Zo dook tussen 1948 en 2009 het totale aandeel van kolen binnen de energievoorziening van 90 naar 14 procent (McGowan 2011: 189). Volgens cijfers van het overheidsdepartement voor energie en klimaatverandering werd het aantal mijnen van 1995 tot 2011 meer dan gehalveerd, van de oorspronkelijke 32 naar 12 mijnen. Gemeten vanaf de piek na de tweede wereldoorlog is de huidige kolenproductie nog geen 10% van de post WOII boom. Het aantal miljoen ton kolen dat wordt gedolven schommelt al jaren rond de 19 miljoen ton (DECC 2013). Rede voor deze impopulariteit wordt

eigenlijk ook al gelijk verraden door de naamgeving van het departement. Naast dat kolen relatief duur zijn om te delven—in de bloeiperiode van kool was importeren zelfs voordeliger—zijn ze ook erg vervuילend. Nu Britse en Europese doelstellingen urgentie plaatsen in het beperken van CO2 uitstoot lijkt de rol van kool voorlopig uitgespeeld. Daarbij maakte betaalbaar wordende alternatieven als olie, gas en kernenergie, gecombineerd met een crisis in de jaren 90, dat de vraag naar kool verdween (Helm 2002: 4).

De ontdekking van olie in de Noordzee was van enorm belang voor de ontwikkeling van een onafhankelijke positie. Duitsland en Frankrijk hadden grote problemen met het opvangen van de olieschokken die volgden op de Suez-crisis in 1956 en het OPEC olie-embargo tijdens de jaren 70 (McGowan 2011: 189-190). Groot-Brittannië had met haar natuurlijke energiebronnen een fortuinlijke situatie waarin het zich in betrekkelijke rust kon richten op belangrijkere zaken als economische groei. Hieraan droeg olie zelfs bij, toen Groot-Brittannië een netto-exporteerder van energie werd.

Er was tussen de jaren 60 en het nieuwe millennium een toename van productie bij olie en gas, waar beiden een substantiële bijdrage leverden aan het energiebestand. Sinds 2000 echter is de productie van olie en gas niet in staat gebleken om bij te benen met de vraag en is heeft sinds kort een daling ingezet (McGowan 2011: 189-190). Dit valt ook terug te zien in de volgende grafiek van het DECC:

Grafiek 1G) Dalende Productie van Olie

Bron: DECC (2013)

Uit alles blijkt dat de relatief voortvarende naoorlogse periode, waar olie overvloedig was en

Groot-Brittannië geen last had van prijsschommelingen aan een einde is gekomen. De Britse regering moet zich nu opeens moeten gaan richten op een nieuwe toekomst, waarin veel geïmporteerd moet worden.

Kernenergie blijft een vorm van energieopwekking die per lidstaat enorm verschilt qua belang. Samen met de Fransen werd al vroeg groot ingezet op de belofte die nucleaire technologie bood. Door velen werd het atoom gezien als de toekomst van energie. Hier kwam voor de Britten nog bij dat zij als enige overgebleven Europese supermacht zich genoodzaakt voelden tot de ontwikkeling van een kernwapen. Hiermee waren de Britten dan ook al vroeg betrokken bij onderzoek naar nucleaire technologie, gedreven door het leger (Helm 2002: 27-28).

Toch lijkt het alsof voor de verdere geschiedenis van kernenergie in de Britse eilanden een beetje de wet van de remmende voorsprong geldt. Aanvankelijk was men pionier in de techniek en steeg het aandeel in de energievoorziening tot een maximum van 8 procent in de jaren 90. Daarna trad, mede door overvloedige alternatieven, een beetje verloedering op in deze sector en werd er nauwelijks in geïnvesteerd. Volgens cijfers van het DECC is het aandeel sindsdien gestabiliseerd, (hoewel er zeer recent wel weer een opleving te zien is) (DECC 2013).

Net als de Franse en Duitse overheid zag de Britse overheid veel potentie in kernenergie. De hoop was dat aanvankelijke investeringen zich ooit zouden terugbetalen, wanneer de technologie rendabel werd. Dit zonnige toekomstbeeld over kernenergie is echter nooit uitgekomen en EU-lidstaten blijven afhankelijk van aanvullende energiebronnen (Helm 2002: 35-38). Hierbij moet worden opgemerkt dat hoewel alle kernenergieprogramma's in het begin onrendabel waren, de Britse implementatie van kernenergie hierin een negatieve uitschieter was. (Helm 2003: 38). De Britse voorkeur ging uit naar *Advanced Gas-cooled Reactors* (AGR), een systeem dat het antwoord moest zijn op de elders geprefereerde *Pressurised Water Reactors* (PWR). Ook toen serieuze nadelen aan het licht kwamen over AGR ten opzichte van PWR bleef de politiek volhouden (Helm 2002: 38). Het feit dat lange tijd de energie een nationaal programma was maakte dat het niet geremd werd door de wetten van de markt.

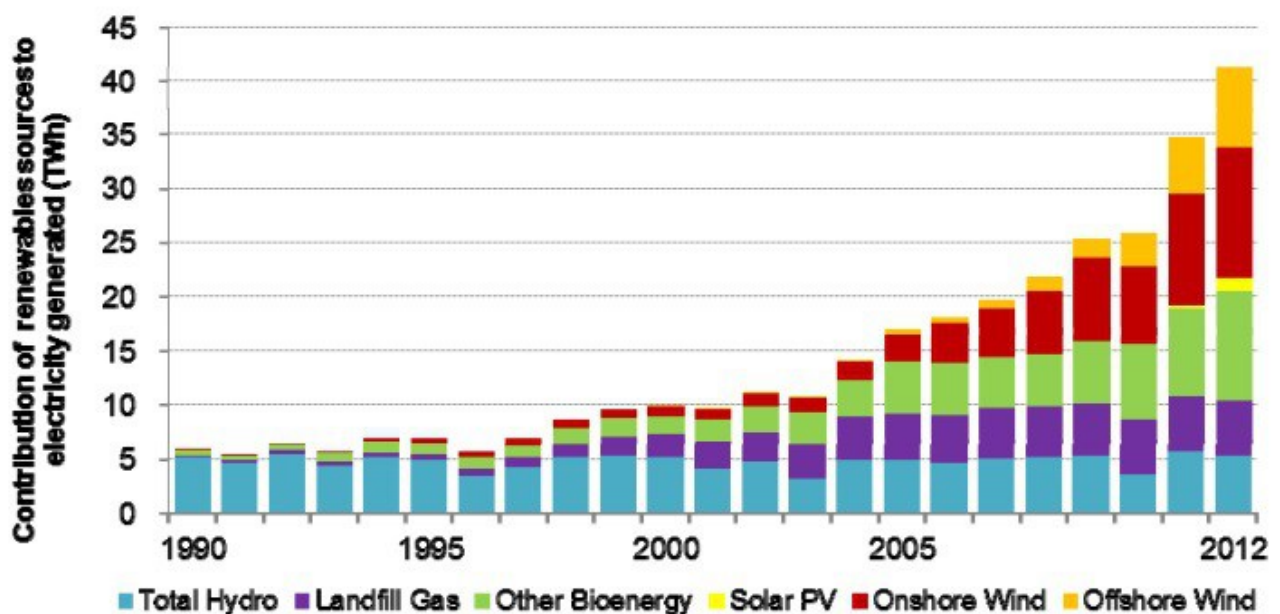
Deze economische inefficiëntie beperkte uiteindelijk de rol die kernenergie zou gaan spelen in de Britse energiehuishouding. Zeker na de privatiseringen werden deze kosten blootgelegd en zagen private partijen weinig in verdere investeringen. Rampen als Tsjernobyl en goedkopere gas- en olietarieven deden de rest (McGowan 2011: 193).

Hernieuwbare energie tenslotte staat in Groot-Brittannië nog in de kinderschoenen. Daar waar Duitsland met significante investeringen de Europese leider is op het gebied van schone energie, volgt Groot-Brittannië op gepaste afstand in de Europese achterhoede. Toch is de Britse overheid bezig met een inhaalslag op dit gebied. Volgens de Conservatieve regeringspartij zijn de plannen op dit gebied ambitieus te noemen:

We are creating a cleaner, greener Britain with our ambitious policies to encourage green growth, reduce our reliance on fossil fuels, improve energy efficiency and demand global action on climate change (Conservatives.com 2013)

Hoewel beide partijen opvallend spaarzaam zijn met daadwerkelijk beleid omtrent hernieuwbare energie noemt coalitiepartner Liberale Democraten nog wel de *Green Investment Bank* als wapenfeit (Lib Dems 2013).

Grafiek 2G) Elektriciteit uit Hernieuwbare Energiebronnen

Bron: DECC (2013a: 52)

Voor 2011 gold dat hernieuwbare energie een aandeel had van 3,8 procent van de energieconsumptie, daarmee steeg het 0,6 procent ten opzichte van 2010 (DECC Energy Statistics). De hoeveelheid elektriciteit die werd opgewekt steeg met 33 procent tot 34,410

Gigawattuur. Met als belangrijkste bronnen wind energie, met windmolenparken in de Noordzee en Hydro installaties in Schotland (DECC 2013).

De groei van hernieuwbare energie is nodig, wil Groot-Brittannië een stabiele energietoevoer houden. Wat dat betreft is opvallend dat waar eens de Noordzee energie bood in de vorm van olie, dit nu het geval is door de grootschalige bouw van windmolenparken. Dat moet ook wel, wil de Britse overheid haar eigen, en Europese doelstellingen over CO2 reductie halen. Er is een duidelijke uitdaging voor de Britten om in een tijd van slinkende eigen energieproductie toch energieonafhankelijk te blijven. Over de specifieke uitdagingen van de Britse Casus zal ik het volgende hoofdstuk wijden.

3.2 De Uitdagingen voor Brits energiebeleid

Het Britse energielandschap bevat enkele unieke karakteristieken, die het eveneens enkele bijzonder grote uitdagingen geeft. De rol die Groot-Brittannië binnen de Europese Unie speelt kan niet anders worden omschreven dan tegenstrijdig. De Britten gelden als een van de grootste eurosceptici en zijn vaak stoorzenders voor gemeenschappelijk beleid. Tegelijkertijd mag gesteld worden dat de Britten opvallend vaak aandrijver zijn geweest op het gebied van gemeenschappelijk EU energiebeleid, en zich hiermee op sommige gebieden zelfs in de voorhoede bevinden.

In de hoofdstukken die volgen zal ik enkele moeilijkheden uit de doeken doen van de Britse energiehuishouding en aansluitend ingaan op de moeilijkheden in de relatie tussen het eilandrijk en de Unie.

Politieke Polarisatie in Naoorlogs Groot-Brittannië

Deze moeilijkheden beginnen bij de Britse politieke worstelingen, worstelingen die hebben gezorgd voor een weinig coherent energiebeleid. Door enkele voorbeelden te geven van de intense politieke strijd door de jaren heen hoop ik dit punt te illustreren.

De strijd om energiebeleid in Groot-Brittannië begon direct na de oorlog, maar had haar wortels al eerder in de economische crisis van de jaren 30 liggen. Deze crisis bewees volgens

de Labour partij dat de markt inefficiënt was en voor onzekerheid zorgde. Op de uiterste linkerflank van Labour werd dit nog sterker gevoeld en was er onder invloed van het communisme een sterke drang om het kapitaal onder toezicht en controle van de arbeiders te plaatsen (Helm 2002: 19). Nationalisering dus.

De grootschalige nationalisering van de energiesector in Groot-Brittannië begon na de oorlog onder de nieuwe Labour regering maar was ook in Conservatieve kringen onomstreden. De oorlog had Europese economieën vernietigd en de Britse economie vormde hierop geen uitzondering. Door de energiesector te beheersen, was het doel om deze volledig ondergeschikt te maken aan de economie. Op die manier kon men vraag balanceren met aanbod en daarmee de naoorlogse economie faciliteren (Helm 2002: 14)

Het grote voordeel dat de Britten daarnaast altijd hadden ten opzichte van hun Europese partners, was dat zij over aanzienlijke hoeveelheden grondstoffen beschikten. Hierdoor raakte de olieschommelingen die internationale incidenten als de Suez-crisis en de Yom Kippur oorlog—met het daarop volgende OPEC olieboycot—Groot-Brittannië in mindere mate. Omdat de staat echter zelf alle energiebedrijven bezat vormden zij zo een staatsmonopolie waarin de arbeiders bijzonder machtig waren. Er bestond immers geen alternatief.

De nationalisering van industrieën leverde in essentie monopolies op, zowel in productleverantie als voor de werknemers in de sector, die maakte dat zij bijzonder machtig waren, misschien nog wel meer dan buitenlands gerommel door OPEC. Op deze manier kregen zij de conservatieve regering dan ook naar huis met stakingen in 1974 en dwongen zij bij de opvolgende Labour regering loonsverhogingen en baangaranties af (Helm 2002: 37). Ook dit plan kende weer problemen, door het invoeren van een *Plan for Coal* werden investeringen in andere vormen van energieopwekking—zoals nucleair—gezien als een oorlogsverklaring op kool. Iets dat voor een continue bron van onrust zorgde binnen het Britse energiebestel.

Het systeem was dus bijzonder inefficiënt, zowel prijstechnisch als operationeel gezien. De klanten betaalde de prijs van het gebrek aan competitie, en de macht die bijvoorbeeld de werknemers en vakbonden in de kolensector hadden maakte de toevoer bovendien ook nog eens onbetrouwbaar.

Een Andere Koers in Groot-Brittannië; de Jaren van Privatisering

Met de komst van gas- en olie in de jaren 70 werd deze verspilling enigszins verbloemd. Doordat er meer competitie was op het gebied van *Offshore-olie*, kon deze industrie eerder gekarakteriseerd worden als een oligopolie dan een echt monopolie, met enkele grote multinationals. De licentiëring zorgde echter alsnog voor de betrekkelijke stabiliteit van contracten die ook in de gas- kolen en kernenergie aanwezig waren. De macht van de vakbonden was echter minder. Hierdoor bleken olie en gas de reddingsboei qua energie voor het Verenigde Koninkrijk (Helm 2002: 39-40).

Toch konden deze ontwikkelingen niet meer verhullen dat er verandering nodig was, deze kwam in de vorm van een nieuwe Tory regering aan het einde van de jaren '70. Het was de schone taak voor Margaret Thatcher om het verzet van de rebellerende mijnwerkers te breken en daarbij bovendien over te gaan tot grootschalige afslanking van het verkwistende overheidsapparaat.

Voortaan zou de markt gaan over vraag en aanbod en zou er in plaats van een grote staatsmonopolie op energie competitie komen om de prijzen te drukken. Hierover zegt McGowan (2011: 200) het volgende:

the UK had embarked in the 1980s on a radical shift in its energy policy by giving much greater weight to the role of market forces in determining prices and investment and allowing competition to replace the model of a vertically integrated monopoly that had been regarded as the appropriate model for energy utilities.

De energieproblemen met inefficiëntie, allocatie van grondstoffen en prijsstellingen werden door Thatcher's regering aangepakt. Onder andere via 'The Competition Act' uit 1980. Waarin de staatsmonopoliën in energie werden afgeschaft en een *Monopolies and Mergers Commission* (MMC) werd opgericht (Helm 2002: 48).

In 1982 werd begonnen met privatisatie in de gas- en oliesector. Hierop volgde in 1983 *The Energy Act*, waarmee de markt voor elektriciteit geliberaliseerd werd (Helm 2002: 60-63). Daarmee werden ook enkele wetten van voor de Eerste wereldoorlog nog vervangen, wetten die hopeloos gedateerde namen als de *Electric Lighting Act* (uit 1909) droegen.

Sinds Thatcher is liberalisering en privatisering het stokpaardje van de Tories. Die hierin zelfs

in Europa veel lof en navolging hebben geogst. Veel continentale machten zijn, soms na druk van de EU, overgegaan tot het voorzichtig implementeren van 'het Britse model'.

Ondertussen is duidelijk geworden dat de eigendoms kwestie over energie voor de Britten een moeilijke kwestie is. Waar men eerst de gehele energiesector in eigen handen wilden hebben om de economie te ondersteunen. Leek men er later van overtuigd dat de markt dit zelf het beste kon doen. In beide gevallen werd een naar Europese maatstaven vrij rigoureu s beleid ingezet om energiesector volledig om te spitten. Opvallend is hierbij ook de afkeer die Britten hebben van een te politieke opvatting van energie. In tegenstelling tot Duitse en Franse energiepolitiek, waar het geopolitieke belang van energie vaak openlijk een sterke rol speelt in de besluiten, lijken de Britten aversie te hebben tegen te politieke energie. Zo was de nationalisering grotendeels ingegeven door economische motieven en was ook de privatisatie een manier om energie verder te depolitiseren. Door het aan de markt over te laten hoopten politici verlost te zijn van de netelige kwesties die hen enkel verkiezingen leken te kosten. De markt zou een eerlijke en neutrale scheidsrechter moeten zijn.

Hoewel men de buitenlandse dimensie van energie grotendeels negeerde is energiepolitiek decennia lang wel inzet geweest van bittere rivaliteit in de binnenlandse politiek. Energiebeleid lang lange tijd aan de voorgrond van een ideologische breuklijn tussen Conservative en Labour en werd dankbaar gebruikt om het politieke verschil mee duidelijk te maken. Pas eind jaren 90 accepteerde Labour het principe van liberalisatie toen de partij een nieuwe weg insloeg (BBC 1999). Met al dit gekibbel en de kostbare transities zijn enkele belangrijke vragen echter opzij geschoven, vragen waar het eilandrijk nu als geen ander mee te maken krijgt.

De Uitdaging

De politieke worstelingen hebben de Britten onvoorbereid achtergelaten voor de nieuwe uitdagingen op het gebied van energieonafhankelijkheid en stabiele energievoorziening. De jarenlange status als netto-exporteerder van energie heeft veel problemen verbloemd, problemen die nu aan het licht komen. Net als bij andere Europese lidstaten zal de energie nu geïmporteerd moeten worden. Maar waar Duitsland geïnvesteerd heeft in goede relaties met Rusland en Frankrijk met *Francafrique*, mist Groot-Brittannië eenzelfde soort energiepartner. Bovendien heeft de overheid hierin relatief weinig sturing, omdat de privatisatie van

energiebedrijven zo volledig is toegepast dat er weinig gestuurd kan worden in strategische energiecontracten. Goedkope energievoorziening maakte ook dat de markt er weinig in zag om te investeren in hernieuwbare energie of grootschalig over te gaan op kernenergie, zoals in Frankrijk uiteindelijk is gebeurd (McGowan 2011: 192). In een artikel van de Financial Times (2013) wordt nog eens onderstreept hoe het politieke gesteggel investeringen heeft verlamd:

All this uncertainty has raised the cost of capital for investors well beyond the comfort level of most UK energy companies. They are unwilling to make large investments with a long payback period unless they can be reasonably certain that the rules are not suddenly going to be changed

Men heeft dus een achterstand waardoor er een gat ontstaat tussen vraag en aanbod, iets dat het concurrerend vermogen van Groot-Brittannië aantast. Zoals verder blijkt het artikel zijn de tekorten schrijnend (Financial Times 2013):

Delays in the nuclear rebuild and the offshore wind programme mean that the share of gas in power generation will not fall in the next few years from 40 to 20-30 per cent as originally envisaged, but increase to 60 per cent or more by 2020. Shale gas, at the very best, will not start to make a difference until the next decade. So with its offshore supplies running down, the UK will become increasingly dependent on gas imports at a time when the supply/demand balance for gas across Europe will be tightening. To square the circle, the price of our energy will almost certainly have to rise significantly.

Het acute tekort is mede gevolg van de typerende Britse politieke keuzes maar biedt in zekere zin misschien ook aanknopingspunten voor de EC. In de zoektocht naar nieuwe energiebronnen kunnen de Britten immers wellicht opteren voor verdere samenwerking met de EU. In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de perspectieven die zo'n eventuele vorm van verregaande samenwerking heeft en welke problemen hier aan zitten.

3.3) Groot Brittannië en de EU

Zoals gezegd zorgt het nijpende energietekort ervoor dat de Britten met nieuwe ideeën moeten komen om ook in de toekomst een stabiele toevoer van energie veilig te stellen. Samenwerking met de EU op dit gebied lijkt dan ook een optie waar beiden partijen garen bij zouden spinnen. Toch verloopt de samenwerking stroef en is er sprake van wederzijds wantrouwen tussen Groot-Brittannië en de Europese Unie.

Over de moeizame verstandhouding tussen Groot-Brittannië en de EU is al veel geschreven. Over het geheel genomen hebben de Britten altijd een kritische of sceptische rol gehad binnen de Unie en gelden zij sinds oudsher als dwarsliggers op het gebied van Europees integratiebeleid.

De kenmerkende dwarsheid van de Britten kent meerdere oorzaken. De voorzichtige naoorlogse samenwerking op het Europese continent werd vanaf een afstandje gadeslagen. De oorlog was in Britse optiek vooral een Europees probleem geweest, voor het naoorlogse puinruimen gold hetzelfde. Met haar ongeslagen rol in de oorlog, een uitgebreid koloniaal rijk met volop grondstoffen en een nauwe band met de Verenigde Staten konden de Britten zich ook enige afstand permitteren. Daarom werd de urgentie tot Europese samenwerking niet gevoeld (Young 1999). Lange tijd ook wilden de Britten soevereiniteit over hun waardevolle grondstoffen niet kwijtraken (McGowan 2011: 191).

In hun boek 'Reluctant Europeans' beschrijven Gowland en Turner (2000: 26-27) hoe beleidsmakers schakelden tussen banden met Amerika, de Commonwealth en Europa. De laatstgenoemde was duidelijk van ondergeschikt belang voor de Britten:

By this time, in fact, the conventional wisdom in British foreign policymaking circles was that European policy had to be shaped in accordance with the model of Britain as the centre of three great interlocking or concentric circles—Europe, the Atlantic and the Commonwealth—with Europe as the decidedly subordinate circle. This model further reinforced the British view of European integration as a zero-sum game in that the idea of closer involvement in Europe was invariably dismissed on the grounds that it would automatically entail losses for British interests in the other two circles.

Toch werd Europa niet helemaal losgelaten; op eigen initiatief werd in 1948 een westerse Unie voorgesteld. Het was een poging om onder Brits gezag Europa om te vormen tot een machtsbolwerk en kenden aanvankelijk wat succes met het binnenboord halen van de Benelux landen en Frankrijk (Gowland en Turner 2000: 28-29). Toen puntje bij paaltje kwam, en er uit

verschillende hoeken verdere uitwerking en institutionalisering van dit idee hanteerde de Britten echter een terugtrekkende beweging, uit bindingsangst (Gowland en Turner 2000: 36-39).

Hoewel het buitenlandbeleid van *Splendid Isolation* ten einde was gekomen, waren de Britten nog steeds niet happig op toenadering. De algemene stemming, toen de rest van Europa wel doorging met samenwerking—en onder leiding van Schumann in een Frans-Duits onderonsje besloten tot oprichting van de EGKS—was afgunstig. In zijn boek over de naoorlogse relatie van Groot-Brittannië met continentaal Europa interviewt Michael Charlton belangrijke Britse beleidsmakers. Hieruit blijkt onder andere de bedenkingen die Britten hadden bij Europese samenwerking, door een hoge medewerker van *The Foreign Office* als volgt geuit: “We are not ready; and you will not succeed” (Charlton 1983: 122).

De Britse identiteit van houding tegen vorderingen op het gebied was neerbuigend (Gowland en Turner 2000: 98). Omgekeerd was er bij met name de Europese kopstukken de angst dat Britse deelname zou resulteren in een verwaterd plan, waar de Britten iedere concrete 'federalisering' van de tafel zouden vegen (Gowland en Turner 2000: 43).

Waar de Britten uiteindelijk schoorvoetend tot de Europese gemeenschap aantraden, was dat vooral uit een nuchter en berekend eigenbelang. De ideologische zweem waarmee de Fransen en Duitsers het Europese project zagen gold voor de Britten zeker niet.

Toch brokkelde de aversie tegen Europa beetje bij beetje af. Er kwamen steeds meer haarscheurtjes in het beeld van Groot-Brittannië als laatst overgebleven Europese supermacht. De *special relation* met Amerika verslaptte wat en bovendien verminderde langzaam maar zeker de eens belangrijke rol van de Commonwealth (Gowland en Turner 2000: 104-105). Daarbij speelde ook mee dat de Britten met al hun twijfels weinig rekening hielden met een scenario waar de gemeenschappelijke markt een succes werd. Nu dit wel het geval was dreigde de Britten de aansluiting met het Europa van *Charlemagne* te missen. (Gowland and Turner 2000: 111-116).

Waar onder Labour nog de afstand werd gehouden met Europa, kwam er onder de nieuwe conservatieve regering van Macmillan een kentering in beleid. Stilletjes werd geïnformeerd naar de mogelijkheid voor een Brits toetreden tot de gemeenschappelijke markt. De verdeel en heers strategie werd aan de kant gezet en de Britten zochten toetreding tot de Europese Economische Gemeenschap (EEC) (Gowland and Turner 2000: 112)

De aanvankelijke verdeel en heers strategie, gecombineerd met de algehele neerbuigende

houding had echter kwaad bloed gezet bij de Fransen en in mindere mate ook bij de Duitsers. Een toetreding van de Britten tot de EEC werd dan ook getorpedeerd door een rancuneuze Franse president Charles de Gaulle (Bache en George 2006: 130-134). Naast de historisch moeilijke relatie tussen Frankrijk en Groot-Brittannië koesterde de Gaulle zelf ook weinig sympathie voor de Britten. Meer verrassend echter was de negatieve houding van de Duitse kanselier Adenauer richting de Britten. Deze gemeenschappelijke afkeer tegen de Britse beleidsposities en een opvallend sterke onderlinge band, zorgde voor *Rapprochement* tussen Frankrijk en Duitsland. De opkomst van deze sterke bilaterale betrekkingen—ook wel de Frans-Duitse as genoemd—maakte het voor de Britten ook erg lastig een voet aan grond te krijgen (Gowland en Turner 2000: 137). Gedurende de Thatcher jaren bleef deze as in stand, met warme betrekkingen tussen kanselier Schmidt en premier Giscard. Gowland en Turner (2000: 246) merken in hun boek op dat de houding richting de Britse premier Thatcher minder warm was, iets dat deels ook de 'ijzeren' Britse houding verklaarde.

Deze moeilijke verstandhouding vertaalt zich ook meer direct op een energie gerelateerd onderwerp, waar de Britten sindsdien worstelen om steun te vergaren voor hun plannen. Britse interesse in de EU spitst zich toe tot de gemeenschappelijke markt; Groot-Brittannië zien hier niet alleen lucratieve handel in, maar geloven door hun voortrekkersrol in Europa ook in het heilzame effect van privatisatie en marktliberalisatie. De Britten door de liberalisatie en privatisering van de energie sector hun continentale tegenhangers ver vooruit. De Britten pionierden deze nieuwe concepten, en voerden ze ook het meest vergaand uit. De marktlogica die in Groot-Brittannië op een gegeven moment breed gedragen werd, is in Duitsland en Frankrijk stukken minder wijdverspreid. Deze twee landen prefereren voorlopig nog constructies waarin zij hun energiebedrijven (nationale kampioenen genoemd) strategisch ondersteunen (Helm 2002: 373). Op deze manier zagen zij energie veel meer als een politiek onderwerp dan de Britten, iets dat zich onder andere uitte in de Duitse *Ostpolitik* en de Franse belangen in *Francafrique*.

Concreet betekende dit dat veel Britse voorstellen voor nauwere samenwerking vaak geblokkeerd werden door Europese partners. Een gevoelig voorbeeld hiervan is de Stockholm Bijeenkomst in 1999, waar de Britten voorzitterschap hadden van de Europese Raad. Deze top was gericht op afspraken voor een competitieve energiemarkt, maar werd een politieke nederlaag voor de Britten op handen van de Frans-Duitse as (Helm 2002: 380-381).

De voortrekkersrol die de Britten speelden in het open stellen van energiemarkten werd dus

maar matig gewaardeerd en landen probeerden dit proces te frustreren. Voor de Britten geldt dit als een van de weinige gebieden waar men actief meedenkt met de Europese Commissie en de weigerachtige houding van andere EU-lidstaten zal dan ook weinig goeds doen voor het toch al broze vertrouwen in Europese samenwerking.

Wat de Britten wél bereikten

Zoals al kort gezegd, met het 'Brits' model hadden de Britten een unieke kijk op marktwerking. Het is op dit gebied dat Groot-Brittannië de grootste bijdrage heeft geleverd aan Europees energiebeleid. De liberalisatie geldt als grootste exportproduct en meest tastbare aspect van een EU energiebeleid. Aanvankelijk liepen de Britten in hun enthousiasme zelfs voor de muziek uit, en moest de Commissie zich af en toe distantiëren, om niet al te sterk de voorkeur voor Britse ideeën te laten zien (McGowan 2011: 200). Ondanks alle hindernissen en blokkades die werden opgeworpen om de vooruitgesnelde Britten wat af te remmen, was er toch wel degelijk een geleidelijke acceptatie van de Britse ideeën. Hierover zegt Helm (2002: 382)

Whilst many of the incumbents did what they could do to frustrate the Commission's attempts to introduce directives, and to water down those that did make it to legislation, there was in the 1990s a widespread acceptance that competition was inevitable, and that companies should ready themselves for its eventuality. At one level this meant acquiring the necessary skills, studying what was regarded as the 'British experiment', and reducing costs to enhance efficiency. At another, it was to seek to secure markets through the opportunities that liberalization brought.

Specifiek hield dit Britse model in dat er geprivatiseerde energiebedrijven kwamen, waarbij marktpartijen de energie leverden. Ook was er een scheiding van netwerkbeheerder en energieleverancier en werd op die manier dus een verticale ketenscheiding gemaakt (Helm 2002: 372).

Ook op het gebied van klimaat bestrijding vloeide de Britse invloed over. Hoewel het extensieve gebruik van Kool de Britten minder groen maakten dan Franse of Duitse tegenhangers, was hun ervaring met de markt ook hier wederom van invloed. Zo nam de EC na enkele andere mislukte initiatieven het CO₂ emissie ruilschema over van de Britten. Waar

C02-emmissie rechten door bedrijven gekocht moesten worden om te compenseren voor vervuiling (McGowan 2011: 203).

Turning Point; Huidige Politieke Klimaat, Eurosceptisme en Partijpolarisatie

Op het gebied van gemeenschappelijk energiebeleid heeft Groot-Brittannië een aanzienlijke bijdrage geleverd. Bij gebrek aan verdere steun is het huidige EU-energiebeleid grotendeels volgens Brits model opgebouwd. Peilers zijn onder andere het emissierechten handelssysteem en marktliberalisering. Toch is er ook een duidelijke keerzijde aan al die Britse ijver, die verdere EU integratie moeilijk maakt. Al vanaf het begin, destijds in de persoon van Margaret Thatcher, maakte Groot-Brittannië haar visie over gemeenschappelijk beleid duidelijk (Gowland en Turner 2000: 269):

We have not successfully rolled back the frontiers of the state in Britain, only to see them reimposed at a European level, with a European super-state exercising a new dominion from Brussels.

Deze sceptische houding werd onlangs nog onderstreept door een rede van premier Cameron, waarin hij opriep tot herbezinning over het Europese project. Hierin wordt andermaal onderstreept dat Groot-Brittannië het meeste ziet in samenwerking die het eilandrijk ook wat oplevert. Premier Cameron kiest hiermee voor een realistische benadering en schuwt politieke (Europese) vergezichten. Dit realisme komt opvallend naar voren wanneer Cameron het oorspronkelijke mandaat van de EU ontmantelt en een nieuw streven neerzet: "But today the main, overriding purpose of the European Union is different: not to win peace, but to secure prosperity" (Guardian 2013). In de verdere rede benadrukt hij dit sentiment, en noemt hij de houding van Groot-Brittannië tegen de EU altijd al praktisch en kritisch. De vlakken waar hij wel samenwerking wil zijn, enigszins voorspelbaar, die van de gemeenschappelijke markt, waaronder ook de geliberaliseerde energiebedrijven zouden moeten vallen (Guardian 2013).

De beleidsschizofrenie die eens het Britse energiebeleid domineerde lijkt haar rentree te hebben gemaakt. Dit door de toenemende politieke polarisatie die zich voltrekt rondom de EU, en eens te meer partijen als Labour en Conservative lijnrecht tegenover elkaar plaatst.

In deze context moeten verdere onderhandelingen over EU energiebeleid dan ook overwogen worden. Voorstellen tot het liberaliseren van de (energie)markt waren in Britse optiek ook niet

ambitieuze genoeg. Het lijkt erop dat de Britten stilaan er genoeg van hebben zich steeds aan te moeten passen voor de continentale grootmachten in Europa. De rede van Cameron leek er dan ook op gericht om een rode lijn te trekken en de Britse positie duidelijk aan te geven. Voor het eerst was terugtrekking uit EU een reële optie, wanneer er weer een te verwaterd compromis komt waarin de Britten zich niet kunnen vinden.

Bovendien zijn er twijfels over de eigen heilige graal, nu blijkt dat het overlaten van energiebeleid aan de markt voor grote tekorten en uitdagingen heeft gezorgd, met name door het gebrek aan investeringen. Volgens de Britse overheid kan de markt het dus niet alleen af (Helm 2002: 175). McGowan (2011: 207) bevestigt dit beeld, en merkt op dat met name het gebrek aan investeringen in schone energie een rede tot herbezinning voor de overheid is geweest:

More recently, however, the UK seems to be rowing back from its enthusiastic endorsement of market based energy policy. The failure of the energy industries (particularly firms in the gas and electricity sectors) to invest in new capacity and the limited impact of carbon pricing as an incentive mechanism for producers and consumers seems to have prompted a rethink amongst those advising government and potentially those in government as well.

Een laatste pijnpunt hierbij is dat de Britten door de extreme mate van marktliberalisering niet veel invloed in het sluiten van strategische, lange termijn energiecontracten zoals Duitsland en Frankrijk wel met hun nationale kampioenen kunnen bewerkstelligen. Daarvoor zijn de Britse bedrijven in de geest van echte competitie inmiddels te gefragmenteerd (Helm 2002: 6).

Het lijkt erop dat gemeenschappelijk beleid op het gebied van energie een ongewisse toekomst tegemoet gaat. In het licht van recente uitdagingen voor de Britten lijken de omstandigheden tot samenwerking gunstiger dan ooit en er lijkt een duidelijke reden tot verdere integratie. Hierbij zou nog gezegd kunnen worden dat de Frans-Duitse as onder de huidige Eurocrisis barsten vertoont (Spiegel 2012). Diezelfde Eurocrisis, gecombineerd met de specifieke politieke strubbelingen die het eilandrijk karakteriseren, lijken voorlopig een einde te maken aan vergaande Europeanisering. Het is goed denkbaar dat Groot-Brittannië Europese ambities op een laag pitje zet en net als vroeger afwacht wat er gebeurd in het hart van Europa, op het continent.

Conclusie

Ik heb geprobeerd om met dit paper een breed, inclusief beeld te geven van de belangrijkste actoren in de EU en hun positie ten opzichte van Europees energiebeleid. Tegelijkertijd heb ik hierbij vanuit de EU zelf enkele knelpunten aangegeven met deze landen, op het gebied van samenwerking. Op deze manier hoop ik naast de bestaande literatuur die veelal een deel van het verhaal vertelde, een completer overzicht te geven van de uitdaging. Ik hoop dat de nieuwe inzichten die deze aanpak oplevert een bijdrage kunnen leveren aan de verdere ontwikkeling van EU energiebeleid.

Uit de inleiding bleek al de puzzel die op het gebied van energiebeleid in de EU is ontstaan. Hoewel er sprake is van beperkte samenwerking op enkele deelgebieden van de energiebeleid, is het overheersende beeld er een van gebrekkige samenwerking en niet verzilverd. Zowel kopstukken van nationale regeringen als van de EU roepen dan ook stevast op tot verregaande samenwerking en het nemen van ambitieuze maatregelen. De noodzaak van samenwerking is er; om bijvoorbeeld de enorme afhankelijkheid van de EU ten opzichte van externe energieleveranciers van wisselende betrouwbaarheid. Niet voor niets ziet de Europese Commissie het toevoegen van een buitenland-component aan het Europese energiebeleid als een prioriteit. Samen met het creëren van een gemeenschappelijke energiemarkt, het bereiken van energie-efficiëntie, innovatie en de beschikking over voordelige energie voor alle Europeanen (CEU 2010: 6).

Zoals gezegd dreigt EU energiebeleid te zinken in een bermuda(beleids)driehoek, waar zowel statelijke als supranationale actoren niet genoeg zeggenschap hebben om beleid in de door hun gewenste richting te sturen. Hierbij is het niet zozeer een gebrek aan urgentie of compleet tegenovergestelde doelen (over beide aspecten bestaat een opvallende mate van consensus) maar vooral de zeer diverse (energie)achtergronden van de belangrijke lidstaten die maakt dat integratie moeizaam verloopt.

Door een schets te geven van de energiesituatie bij de drie grote, belangrijke lidstaten Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië en deze te koppelen aan de relatie met de EU ben ik tot een algemeen beeld gekomen van 3 hoofdzaken die een gemeenschappelijk Europees energiebeleid momenteel parten spelen. Deze drie zijn thematisch thuis te brengen tot een Europese uitdaging, een lid-statelijke uitdaging en een uitdaging van nationale cultuur. Ik zal

ze in het resterende deel van dit paper verder uitwerken.

Te beginnen met de uitdaging die geldt op een meer Europees niveau. Die ontstaat uit een basale notie dat de Europese Unie, en dan met name de Europese Commissie, er niet goed in slaagt het gemeenschappelijk energiebeleid te verkopen. Zoals gesteld ontbreekt het niet aan een besef van urgentie en ook in de vele gepubliceerde studies van de Unie blijkt al snel dat het doorvoeren van een gemeenschappelijk energiebeleid eigenlijk een *no-brainer* is en voordelen oplevert voor iedereen. De hoge verwachtingen die met dit beeld worden gecreëerd zijn deels onjuist. Teveel wordt er impliciet vertrouwd op een bepaald idee van *spillover*-achtige integratie waar lidstaten uiteindelijk weinig te kiezen hebben en het vooral een kwestie van tijd is voordat doelstellingen worden behaald. Het is soms dit te halsstarrig denken van EU-instanties die aan het licht komen in de verschillende beleidsstukken, maar ook in de diverse injunctieprocedures die de EC opstart wanneer het tempo van integratie te laag ligt. Dit valt vanuit een EU-perspectief goed te verklaren, de procedures bestaan in veel gevallen ook slechts uit het afdwingen van reeds gemaakte afspraken. Hoe begrijpelijk ook, het is funest voor het creëren van draagvlak voor dit beleid, iets dat uiteindelijk toch de belangrijkste factor is in succes. In tijden waarin in Groot-Brittannië (en in beperkte mate Duitsland) steeds feller gediscussieerd wordt over de grenzen van Europese samenwerking is het raadzaam voor de EU om de hand niet te overspelen. Dit lijkt de EU zich soms onvoldoende te realiseren, iets waarmee het de voorstanders van Europese samenwerking geen dienst bewijst.

Er ontstaat zo dus een situatie waarin deels te rooskleurige voorstelling wordt gemaakt van de te verwachten vooruitgang en voordelen. Voor het andere deel geldt dat de plannen en ideeën die wel bijdragen aan vooruitgang, dikwijls ineffectief gecommuniceerd worden naar de lidstaten. Te vaak ontstaat er een patstelling waarin de Commissie en lidstaten lijnrecht tegenover elkaar staan.

Wat volgt is een uitdaging die geldt op een meer lid-statelijk niveau. Uit analyse van de grote drie bleek vaak dat een afwachtende houding debet was aan een gebrek aan vooruitgang in het verwezenlijken van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid. Zo ontstaat er een situatie waarin de retoriek vaak optimistischer is dan de situatie rechtvaardigt en worden 'beloftes' veelal niet waargemaakt. Een goed voorbeeld is Duitsland, dat in overheidsdocumenten weliswaar blijk geeft van torenhoge ambities op Europees gebied, maar hier in de praktijk een aarzelend vervolg aan geeft. Liever wacht men de zetten af die andere

lidstaten maken. Hierdoor ontstaat een catch-22 situatie waarin niemand de eerste wil zijn, maar zeker ook niet de laatste. Bovendien is Duitsland vooralsnog niet bereid om haar *Ostpolitik* zomaar op te geven. Hiermee houdt men een slag om de arm en voor wat betreft Europese integratie.

Van het Franse beleid kan in het kort worden gezegd dat het wederom een zekere ambitie uitstraalt, maar op een heel ander vlak. Van *l'Union Méditerranée* tot *Eurafrique* blijkt dat Frankrijk vooral het belang ziet van de buitenland dimensie binnen het Europees energiebeleid. Hiermee lijkt Frankrijk zich soms een beetje te vergalopperen, gezien andere lidstaten zich eerst liever bezig houden met meer urgente zaken dan de gemeenschappelijke energiemarkt. Met name de Britten lijken hier de nadruk op te leggen, iets dat gezien de huidige energieproblematiek van Groot-Brittannië weinig verrassend is. Er is wel eens gesuggereerd dat de Britse opstelling weliswaar als meer eurosceptisch kon worden omschreven, maar dat de beleidsimplementatie van maatregelen die overkwamen uit Brussel altijd vollediger en sneller werden doorgevoerd door de Britse overheid. De Franse overheid daarentegen gold meer als een voorstander van Europese samenwerking, maar liet de gemaakte Europese afspraken vervolgens op de plank liggen en gaf aan een enthousiaste aanvankelijke inzet geen consistent vervolg bij de implementatiefase. Het is af te vragen welke houding meer gewaardeerd kan worden. Wat bovenal blijkt uit het bovenstaande is dat er soms een zekere Babylonische spraakverwarring lijkt op te treden, waarin alle lidstaten veronderstellen over hetzelfde onderwerp te praten, maar ondertussen allemaal iets anders bedoelen. Daarbij ontstaat een aanzienlijke communicatieve ruis onderling en richting de EC, waarin het lijkt alsof Duitsland voor energie nog vaak naar het oosten kijkt, Frankrijk naar het zuiden en Groot-Brittannië soms weemoedig naar het westen. Dit lid-statelijke probleem is in zekere zin nauw verwant aan de laatste uitdaging op het gebied van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid die ik waarnam; een probleem van nationale cultuur.

De uitdaging op het gebied van nationale cultuur gaat dieper dan de problemen op lid-statelijk niveau en heeft meer specifiek te maken met de zeer uiteenlopende inrichting van de energiesector. Om te beginnen is de energiesituatie van de grote drie verschillend. Zo kent Frankrijk door haar beleid van kernenergie en *Eurafrique* een relatieve luxe en kent het een hoge mate van energieonafhankelijkheid. Hier staat tegenover dat Duitsland en (met name) Groot-Brittannië naarstig op zoek zijn naar aanvullende energiebronnen om ook in de toekomst aan de vraag te kunnen blijven voldoen. Hierin heeft Duitsland de uitdaging dat het

staat voor de uitfasering van zowel kool- als kernenergie en dit vooralsnog onvoldoende kan opvangen met hernieuwbare energie. Afhankelijkheid van Rusland is het gevolg. Groot-Brittannië kon tot voor kort bogen op een groot *empire* en is daardoor laatkomer in de zoektocht naar energie. Enkele ongelukkige politieke keuzes maken dat de zoektocht naar energie nu des te nijpender is. De Britse inzet is dan ook om het energietekort op te lossen door verregaande 'effectieve' marktliberalisatie en een Europese energiemarkt. Hieraan zitten voorlopig echter veel haken en ogen, en in vergelijking met de Franse en Duitse nationale kampioenen zien de Britse energiebedrijven er bijzonder fragiel uit. Het is vanzelfsprekend dat de Fransen en Duitsers minder ontevreden zijn over dit concurrentievoordeel dan de Britten en tegenstribbelen bij voorgestelde hervormingen. De grote drie zijn al met al dus moeilijk op een lijn te brengen. Ze hebben verschillende geschiedenis, een verschillende energiesituatie en daar op volgend, zeer verschillende belangen. Het is moeilijk om al deze verschillen te ondervangen met een gemeenschappelijk energiebeleid dat aansluit op al deze uiteenlopende achtergronden en hier kan de hoofdoorzaak gezocht worden dat het tot op heden niet vlot met dit beleid. De richting die Frankrijk aan het buitenland component van Europees energiebeleid wil geven strookt niet met wat de Duitsers het liefst zien en al helemaal niet met de Britse visie, die wars is van zo'n gepolitiseerde opvatting van energie. De energiemarkt, tenslotte, lijkt ook voor de EC de meest logische volgende stap voor integratie maar hier geldt zoals gezegd een gevaarlijke dynamiek tussen de grote drie, die niet onderschat moet worden. Het is duidelijk dat er grenzen zijn aan een one-size fits-all benadering en met de huidige aanpak mag het duidelijk zijn dat verdere schermutselingen waarschijnlijk zijn. Ook op het gebied van energie-efficiëntie levert dit problemen op. Zo kan Frankrijk met behulp van kernenergie—een technologie die toch omstreden is—makkelijker voldoen aan EU-richtlijnen over CO₂ uitstoot, terwijl Duitslands systeem om daadwerkelijke hernieuwbare energie te stimuleren aanvankelijk juist werd gekapitteld omdat het volgens de EC elementen van staatssteun bevatte.

Voor de versoepeling van Europese samenwerking op het gebied van energiebeleid, tenslotte, kan het volgende worden gesteld:

- Voorkom een overgepolitiseerde buitenland-dimensie in energiebeleid. Hoewel de EC de wens uitsprak om een vuist te maken naar het buitenland, liggen hier momenteel (te) veel gevoeligheden. De Franse neiging om *Francafrique* om te dopen tot *Eurafrique* brengt gemeenschappelijk energiebeleid weinig goeds. Daarbij is het positief als de EU

probeert om eenduidig te zijn in de opstelling richting Rusland, maar moet dit wel op een overwogen manier gebeuren om Duitsland binnenboord te houden.

- Vindt balans tussen markt en overheid. De tendens van de EC is om veel integratie te realiseren via liberalisatie en marktwerking. Uit de Britse casus bleek echter dat dit onder de juiste (of onjuiste) omstandigheden geen recept voor succes is. Daar waar Duitsland met stevige staatsbemoeienis juist een *energiewende* verwezenlijkt die meer in lijn lijkt met EU doelstellingen. Met name op het gebied van hernieuwbare energie.
- Houdt diversiteit in de nationale energiemix intact. Er mag een preferentie zijn voor een energiemix zoals bij de Duitse opstelling met nadruk voor hernieuwbare energie en tegen nucleaire energie. Toch weet ook Frankrijk de doelstellingen te behalen, met nucleaire energie.
- Focus op het versterken van integratie die werkt. Meer in het algemeen zou het beleid zich er op moeten toespitsen te versterken wat werkt en minder energie te steken in de beleidsterreinen die gevoelig liggen. Ook omdat zoals ik heb hopen aan te tonen, er onder de drie grootste EU landen al grote verschillen zijn, laat staan op algeheel EU niveau. Injunctieprocedures zijn zeker in tijden van scepticisme over Europese integratie een twijfelachtig beleidsinstrument.

Het credo van de Europese unie, lijkt nergens meer gerechtvaardigd dan op dit gebied. Het wordt tijd dat alle partijen zich realiseren dat ze verenigd zijn in diversiteit en de torenhoge ambities en verwachtingen wat temperen. Een neokoloniaal energierijk zal nooit stroken met de bescheidener opstelling van Duitsland en het continentale energiemodel met de energiekampioenen van Duitsland en Frankrijk zal altijd wrevel opwekken bij de geliberaliseerde Britten. Het wordt tijd om deze verschillen te laten voor wat ze zijn en te focussen op concrete realiseerbare initiatieven. Het uitblijven van een groot, overkoepelend, gemeenschappelijk energiebeleid kan dus verklaard worden door mismatch tussen lidstaten onderling en tussen lidstaten en de Europese commissie. Voor de nabije toekomst zouden zowel de Commissie als lidstaten zich moeten beperken tot het realiseren van kleinere concrete doelstellingen. Op deze manier kan worden vermeden dat het hele project dreigt vast te lopen op al te grote 'Europese vergezichten'.

Literatuur

- Andoura, S., Hancher, L. en M. van der Woude (2010) *Towards a European Energy Community: A Policy Proposal*. Parijs: Notre Europe.
- Areva (2013) 'Our Worldwide Presence: Areva Worldwide Presence Map'. Op: <http://www.areva.com/EN/maps-59/areva-worldwide-map.html?oid=NE> (12-06-2013).
- Bache, I. en S. George (2006) *Politics in the European Union*. Oxford: Oxford University Press (2nd edition).
- BBC (1999, 27 september) 'UK Politics: What is the Third Way?'. Op: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/458626.stm (26-04-13).
- BBC (2004, 23 april) 'France Closes its Last Coal Mine'. Op: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3651881.stm>.
- Best, A., J.M. Hanhimäki, J.A. Maiolo en K.E. Schulze (2004) *International History of the Twentieth Century and Beyond*. New York: Routledge.
- Bloomberg (2012, 16 november) 'Merkel, Putin Clash Over Human Rights at Kremlin Meeting'. Op: <http://www.bloomberg.com/news/2012-11-16/merkel-putin-meet-in-moscow-amid-rising-criticism-in-germany.html> (07-06-13).
- BMWi (2012) *Germany's New Energy Policy: Heading Towards 2050 With Secure, Affordable and Environmentally Sound Energy*. Berlijn: Bundesministeriums für Wirtschaft und Technologie.
- Buchan, D. (2002) *Energy and Climate Change: Europe at the Crossroads*. Oxford: Oxford University Press.
- CEU (2003) *A Secure Europe in a Better World*. Brussel: Council of the European Union.
- CEU (2010) *Energy 2020: A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy*. Brussel: Council of the European Union.
- Chafer, T. (2001) 'French African Policy in Historical Perspective', *Journal of Contemporary African Studies*, 19 (20): 165 –182.

Charbonneau, B. (2008) 'Dreams of Empire: France, Europe, and the New Interventionism in Africa', *Modern & Contemporary France*, 16 (3): 279 —295.

Charlton, M. (1983) *The Price of Victory*. Londen: British Broadcasting Corporation.

CIA (2013) 'The World Factbook'. Op: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (19-06-13).

Conservatives.com (2013) 'Climate Change and Energy'. Op: http://www.conservatives.com/Policy/Where_we_stand/Climate_Change_and_Energy.aspx (26-04-13).

DECC (2013, 22 januari) 'Crude Oil and Petroleum: Production, Imports and Exports 1890 to 2011'. Op: <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/crude-oil-and-petroleum-production-imports-and-exports-1890-to-2011> (26-04-13).

DECC (2013a, 27 juni) 'Special Feature: Renewable Energy in 2012'. Op: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/208597/renewable_energy_in_2012.pdf (27-06-13).

Dell, E. (1995) *The Schuman Plan and the British Abdication of Leadership in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

DGEMP (2008, 20 januari) Politique de développement des énergies renouvelables. Op: <http://www.developpement-durable.gouv.fr/Politique-de-developpement-des,13554.html>. Parijs: Ministère de L'écologie, du Développement Durable et de L'énergie (18-06-2013).

Duffield, J.S. (2009) 'Germany and Energy Security in the 2000s: Rise and Fall of a Policy Issue?', *Energy Policy* 37 (11): 4284 —4292.

Duffield, J.S. En K. Westphal (2011) 'Germany and EU Energy Policy: Conflicted Champion of Integration?'. In: Birchfield, V.L. en J.S. Duffield (eds.), *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan: 169 —186.

EC (2007) *France —Energy Mix Fact Sheet*. Brussel: European Commission.

- EC (2010, 24 juni) 'Energy: Commission Requests 20 Member States to Implement and Apply Single Market Rules Without Delay'. Op: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-836_en.htm (16-06-13).
- EC (2011, 24 november) 'Renewable Energy: French and Czech Legislation Still Not in Line With EU Rules'. Op: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1446_en.htm (16-06-13).
- EC DG COMM (2013a) *European Parliament*. Brussel: European Commission Directorates General Communication. Op: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-parliament/>.
- EC DG COMM (2013b) *Member Countries of the European Union*. Brussel: European Commission Directorates General Communication. Op: <http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/>.
- EC DG COMM (2013c) *Wie is wie —Commissie Barroso —Europese Commissie*. Brussel: European Commission Directorates General Communication. Op: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/members/index_nl.htm.
- Economist (2013) 'French Foreign Policy: France Goes it Alone', Op: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2013/01/french-foreign-policy> (11-06-2013).
- EDF (2013) 'En Direct De Nos Centrales Nucléaire Accueil'. Op: <http://energie.edf.com/nucleaire/accueil-45699.html> (16-06-2013).
- EDF (2013a) 'Nucleair Generation'. Op: <http://www.edfenergy.com/about-us/energy-generation/nuclear-generation/> (16-06-2013).
- Eikeland, P.O. (2011) 'EU Internal Energy Market Policy: Achievements and Hurdles'. In: Birchfield, V.L. en J.S. Duffield (eds.), *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan: 13 —40.
- EUR-Lex (2007, 17 december) 'Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, ondertekend te Lissabon, 13 december 2007'. Op: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:NL:HTML>.
- Eurostat (2009) *Panorama of Energy: Energy Statistics to Support EU Policies and Solutions*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Financial Times (2013, 20 februari) 'UK energy policy restricts growth'. Op: <http://www.ft.com/cms/s/0/cf236024-7b51-11e2-8eb3-00144feabdc0.html> (14-05-13).
- Foreign Policy (2010, 11 juni) 'La Vie en %\$!: Why is France Still Propping up Africa's Dictators?'. Op: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/la_vie_en (11-06-2013).
- Gowland, D. en A. Turner (2000) *Reluctant Europeans: Britain and European Integration, 1945-1998*. Londen: Pearson Education Limited.
- Grätz, J. (2009) 'Energy Relations with Russia and Gas Market Liberalization — Energiewirtschaftliche Beziehungen mit Russland und die Gasmarktliberalisierung', *Internationale Politik Und Gesellschaft*, 11 (3): 66 —88.
- Guardian (2013, 23 januari) 'David Cameron's EU Speech —Full Text'. Op: <http://www.guardian.co.uk/politics/2013/jan/23/david-cameron-eu-speech-referendum> (26-04-13).
- Helm, D. (2002) 'Energy Policy: Security of Supply, Sustainability and Competition', 30 (3): 173 —184.
- Huffington Post (2013, 21 juni) 'Looted Art: Russia and Germany Clash Over Landmark Exhibition at Hermitage Museum'. Op: http://www.huffingtonpost.com/2013/06/21/looted-art-russia-germany-landmark-exhibit-hermitage_n_3478032.html?utm_hp_ref=arts (26-06-13).
- IEA (2011) *IEA Energy Statistics: Total Primary Energy Supply Germany*. Parijs: International Energy Agency. Op: <https://www.iea.org/stats/>.
- IEA (2011a) *IEA Energy Statistics: Total Primary Energy Supply France*. Parijs: International Energy Agency. Op: <https://www.iea.org/stats/>.
- Jacobs, D. (2012) *Renewable Energy Policy Convergence in the EU: The Evolution of Feed-in Tariffs in Germany, Spain and France*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Le Figaro (2008, 13 juli) 'L'Europe se met à l'heure de la Méditerranée'. Op: <http://www.lefigaro.fr/international/2008/07/12/01003-20080712ARTFIG00039-1-europe-se-met-a-l-heure-de-la-mediterranee-.php>.

- Lib Dems (2013) 'Environment'. Op: <http://www.libdems.org.uk/environment.aspx> (26-04-13).
- Libération (2007) 'Une Tente Pour le Colonel Kadhafi à Paris'. Op: <http://www.liberation.fr/monde/010116169-une-tente-pour-le-colonel-kadhafi-a-paris> (19-06-2013).
- Lipp, J. (2007) 'Lessons for Effective Renewable Electricity Policy From Denmark, Germany and the United Kingdom', *Energy Policy*, 35 (11): 5481-5495.
- Martin, G. (1995) 'Continuity and Change in Franco-African Relations', *The Journal of Modern African Studies*, 33 (1): 1 —20.
- McGowan, F. (2011) 'The UK and EU Energy Policy: From Awkward Partner to Active Protagonist'. In: Birchfield, V.L. en J.S. Duffield (eds.), *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan: 187 —216.
- Méritet, S. (2011) 'French Energy Policy Within the EU Framework: From Black Sheep to Model'. In: Birchfield, V.L. en J.S. Duffield (eds.), *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan: 145 —168.
- Müller, F. (2005) 'Germany and Energy Security Policy: Technical Versus Political Modes of Intervention'. In: Maull, H. (ed.), *Germany's Uncertain Power: Foreign Policy of the Berlin Republic*. New York: Palgrave Macmillan: 169 —184.
- New York Times (2005, 8 september) 'Schröder and Putin Cementing Relationship'. Op: https://www.nytimes.com/2005/09/07/world/europe/07iht-germany.html?_r=0 (21-03-2013).
- New York Times (2011, 24 augustus) 'Sarkozy Assures Libyan Rebel Leader'. Op: https://www.nytimes.com/2011/08/25/world/europe/25sarkozy.html?_r=0 (19-06-2013).
- Nye, J. S. (2008) *The Powers to Lead*. New York: Oxford University Press.
- Petrov, P. (2010) 'Early Institutionalisation of the ESDP Governance Arrangements: Insights From the Operations Concordia and Artemis'. In: Vanhoonacker, Sophie, Hylke Dijkstra and Heidi Maurer (eds.), *Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy*. Wenen: EIOP.

- Reuters (2013, 24 januari) 'France Orders Special Forces to Protect Niger Uranium: Source'.
Op: <http://www.reuters.com/article/2013/01/24/us-mali-rebels-niger-areva-idUSBRE90N0OD20130124> (11-06-2013).
- RFI (2010, 16 februari) '50 Years Later, Françafrique is Alive and Well'. Op:
<http://www.english.rfi.fr/africa/20100216-50-years-later-francafrique-alive-and-well>
(11-06-2013).
- RT (2011, 24 augustus) 'French Want Total Control of Libyan Oil'. Op:
<http://rt.com/news/french-total-oil-libya-013/> (19-06-2013).
- Spiegel (2012, 3 mei) 'Meddling in France: Merkel Forges Anti-Hollande Alliance in Europe'.
Op: <http://www.spiegel.de/international/europe/meddling-in-france-merkel-forges-anti-hollande-alliance-in-europe-a-819297.html> (07-06-13).
- Taylor, R.H., Probert, S.D. En P.D. Carmo (1998) 'French Energy Policy', *Energy Policy*, 59 (1): 39—61.
- Westphal, K. (2009) 'The Russian Factor in the German Energy Market: Energizing Europe Revisited'. In: Fermann, G. (ed.), *Political Economy of Energy in Europe: Forces of Integration and Fragmentation*. Berlijn: Berliner Wissenschafts-Verslag: 153—172.
- WNA (2013) 'Uranium in Africa', Op: <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Others/Uranium-in-Africa/> (12-06-2013).
- Young, H. (1999) *This Blessed Plot: Britain and Europe From Churchill to Blair*. Basingstoke: Pan Macmillan.